

Retorika hrvatskih feminističkih časopisa

Flinčec, Vanja

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:604261>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Vanja Flinčec

Retorika hrvatskih feminističkih časopisa

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2012. god.

Sadržaj

	Str.
1. Uvod	1
2. Razvoj ženskih časopisa – početak feminizma u Hrvatskoj	2
2.1. Tri faze razvoja feminizma na području bivše Jugoslavije	2
3. Feministički i ženski časopisi	5
3.1. Što je časopis?	5
3.2. Obilježja feminističkih i ženskih časopisa	5
4. Časopis <i>Kruh i ruže</i>	6
4.1. Naziv časopisa	6
4.2. Teme časopisa i autori tekstova	7
4.2.1. Godišta	7
5. Časopis <i>Treća</i>	22
5.1. Naziv časopisa	22
5.2. Teme časopisa i autori tekstova	23
5.2.1. Godišta	23
6. Sličnosti i razlike časopisa <i>Kruh i ruže</i> i <i>Treće</i>	32
7. Uređivačka politika	33
8. Zaključak	35
9. Literatura	36

Sažetak

U radu su opisani početci feminizma u Hrvatskoj, koji su prvenstveno promatrani kroz razvoj ženskih i feminističkih časopisa. Predstavljani su časopisi novijeg doba - *Kruh i ruže* i *Treća*. Prvo su objašnjena kroz obilježja feminističkih časopisa, nakon čega slijedi poglavlje o nazivu časopisa, uredništvu, tematici brojeva, a na kraju su navedene sličnosti i razlike između dva spomenuta časopisa.

KLJUČNE RIJEČI: feminizam, feministički časopisi, *Kruh i ruže*, *Treća*

1. Uvod

Borba za ravnopravnost žena počela je još u vrijeme Francuske revolucije. U Francuskoj, Njemačkoj i Americi tijekom 19. stoljeća javljale su se manje ili veće organizirane skupine žena koje su ustrajale u toj borbi, ali bez uspjeha. U Hrvatskoj žene počinju djelovati početkom 20. stoljeća i to kroz ženske časopise u kojima su izražavale svoje stavove o položaju žena u društvu. Tema ovog diplomskog rada upravo su ženski časopisi, odnosno feministički časopisi novijeg doba koji se pojavljuju devedesetih godina prošloga stoljeća.

Na početku rada objašnjeni su početci feminizma u Hrvatskoj, koji su prvenstveno promatrani kroz razvoj ženskih časopisa, nakon čega slijedi pregled razvoj feminizma na području bivše Jugoslavije.

Središnji dio rada odnosi se na feminističke časopise *Kruh i ruže* i *Treću*, a taj dio započinje obilježjima feminističkih časopisa koji su vidljivi i u prethodno navedenim. Nakon toga slijedi poglavlje o nazivu časopisa, mjestu izdavanja, uredništvu, tematici brojeva te autorima tekstovima, a na samome kraju navedene su sličnosti i razlike tih dvaju časopisa te je objašnjena uređivačka politika.

Cilj ovoga rada jest prikazati borbu za ženska ljudska prava koja je tekla drugačijim putem, prvenstveno putem časopisa.

2. Razvoj ženskih časopisa – početci feminizma u Hrvatskoj

Feminizam je naziv za skupinu ideologija i političkih pokreta kojima je cilj bio poboljšanje položaja žene u društvu, odnosno izjednačavanje prava žena s pravima muškaraca.

Počeci feminizma u Hrvatskoj mogu se promatrati kroz razvoj ženskih časopisa, a u ovome će poglavlju biti navedeni časopisi koji su se najviše u tome istaknuli.

Na prijelazu stoljeća, godine 1900. zagrebačke učiteljice okupljene u Hrvatskom pedagoško-književnom zboru u Zagrebu pokrenule su prvi časopis namijenjen ženama u Hrvatskoj – *Domaće ognjište*. Sam naziv časopisa ukazuje na uredničku orijentaciju: obraćanje ženama u njihovoj tradicionalnoj ulozi majki i *čuvarici ognjišta* (Šilović-Karić, 2004: 181). Pokretačka ideja časopisa bila je težnja da se uvjeri što veći broj ljudi da obrazovane žene još bolje ispunjavaju svoju društvenu ulogu majki i odgojiteljica. Zalagale su se za obrazovanje žena jer su smatrale da će se tako postići i društvena korist. Šilović-Karić zaključuje da je *Domaće ognjište* pripremalo teren za buduće pobornice ženskih prava, iako se žene okupljene oko časopisa ne smatraju feministkinjama, ali ipak su se ustale protiv predrasuda o tome što je emancipacija žena i njezino pravo.

Godine 1917. u Zagrebu počeo je izlaziti časopis *Ženski svijet*, čija je urednica bila Zofka Kveder Demetrović. Prvi je broj časopisa iznio program i orijentaciju: raditi za žensko pravo glasa, za jugoslavensko ujedinjenje, socijalnu i gospodarsku ravnopravnost žena (Feldman, 2004: 239).

Marija Jurić Zagorka, novinarka i prva hrvatska dopisnica iz zajedničkog hrvatsko-ugarskog parlamenta u Budimpešti, uređuje časopise *Ženski list* (1925.-1938.) i *Hrvaticu* (1939.-1940.).

Časopisi *Kruh i ruže* i *Treća noviji* su časopisi koji izlaze devedesetih godina prošloga stoljeća.

2.1. Tri faze razvoja feminizma na području bivše Jugoslavije

Đurđa Knežević feminizam u bivšoj Jugoslaviji dijeli u tri faze (Knežević, 2004: 248). Prva faza počinje krajem šezdesetih, a završava krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošloga stoljeća.

Prvo razdoblje u svojoj strukturi ima elemente socijalističkog i kapitalističkog društva što pogoduje jasnoći sagledavanja određenih društvenih problema. U tome se kontekstu pojavljuje žensko pitanje te počinju javno djelovati i prve feministkinje.

Prvo jezgro okupljanja nastalo je u Zagrebu, uglavnom na Filozofskom fakultetu i u Sociološkom društvu Hrvatske, a počelo je neformalnim druženjima. U tome se krugu počela formirati grupa okupljena oko Lydije Sklevicky i Rade Iveković, koja je krajem sedamdesetih postala prva formalno registrirana feministička grupa. Registrirana je 1977. godine kao sekcija Sociološkog društva Hrvatske, a nosila je ime Žena i društvo. Grupa je tijekom sedamdesetih i osamdesetih učestalo organizirala javne tribine na kojima se raspravljalo o ženskim pitanjima. Gotovo istodobno, ranih sedamdesetih godina formirale su se takve grupe žena u Beogradu i nešto manje u Ljubljani.

Djelovanje feministkinja i feminističkih grupa sedamdesetih godina označilo je nekoliko važnih promjena u društvu. Prvo, osjetio se snažan utjecaj na medije budući da su feministkinje postajale ili su već bile afirmirane novinarke tako da su mogle pratiti i sudjelovati u borbi za promjene u medijima. Drugo, žene se okreću politici i političkom djelovanju gdje žene ukazuju na probleme svakodnevnih odnosa među spolovima.

Drugim se razdobljem feminističkog vala smatraju osamdesete godine. Polovinom osamdesetih nastaju mnoge aktivističke grupe. U Ljubljani se 1985. osniva grupa Lilith, a u Zagrebu 1986. Ženska grupa Trešnjevka, iz koje su nastale ostale grupe pa tako 1988. godine nastaje SOS – telefon za žene. Posljednje grupe koje nastaju krajem osamdesetih bile su grupa Kareta i Nezavisni savez žena Hrvatske.

Treće razdoblje feminizma počinje devedesetih i traje sve do danas. Početak devedesetih obilježen je osnivanjem ženskih grupa koje se pojavljuju svakoga mjeseca, a sve su grupe temeljile svoj rad na humanitarnoj pomoći. Od istaknutijih grupa, izdvaja se Centar za žene žrtve rata, osnovan 1992. i Ženska infoteka, koja je u to vrijeme jedina organizacija

koja nema humanitarni profil. Ranije spomenute grupe Trešnjevka i Kareta također mijenjaju svoju djelatnost u humanitarnu kao i ostale grupe diljem Hrvatske. Andrea Feldman ističe da polovinom devedesetih godina nastaju još neke organizacije koje će odigrati veliku ulogu u formiranju ženske scene, a i danas aktivno djeluju (Feldman, 2004: 235). Osim spomenute Ženske infoteke, ističe se organizacija B.a.B.e. – grupa za ženska ljudska prava i Centar za ženske studije.

Centar za ženske studije osnovan je u veljači 1995. godine, a bio je inicijativa dvanaest feministkinja aktivistkinja iz Zagreba. One su Aida Bagić, Rada Borić, Nadežda Čačinović, Sanja Iveković, Željka Jelavić, Biljana Kašić, Jasmina Lukić, Nela Pamuković, Karmen Ratković, Vesna Teršelič, Neva Tölle i Maja Uzelac. Društveni kontekst osnivanja Centra obilježen je ratom, a motivacija za program ženskih studija nastao u to ratno vrijeme bila je kritičko propitivanje pozicije žena kao i kritičko preispitivanje stereotipa o ženama, njihovim identitetima i ulogama u društvu (Jelavić, 2007: 163).

Interesi se okreću usustavljanju znanja kao temelja za ženske ili rodne studije pa se u tom smislu pokreću feministički časopisi (*Kruh i ruže* i *Treća*), objavljuju se knjige (prijevodi svjetske feminističke literature) i slično.

Osnovane su i neke institucije u okviru vlasti zadužene za žene. Primjerice, Ured za ravnopravnost spolova, Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova i saborski Odbor za ravnopravnost spolova.

3. Feministički i ženski časopisi

3.1. Što je časopis?

Prema Anićeve rječniku, časopis je periodična publikacija iz raznih oblasti i različitih namjena (Anić, 2007: 50). Izlazi u redovitim vremenskim razmacima, kraćim od godine dana, a dužim od petnaest dana. Za razliku od novina, časopisi su manjih dimenzija i imaju veći broj stranica. Mogu biti mjesečnici, dvomjesečnici, tromjesečnici, polugodišnjaci ili godišnjaci. Časopisi, kao i novine, mogu biti zabavnoga, stručnoga, umjetničkoga ili znanstvenog sadržaja. Razlikuju se opći ili popularni časopisi namijenjeni najširem krugu čitatelja i specijalizirani časopisi poput književnih i znanstvenih časopisa koji su namijenjeni posebnoj sloju čitatelja, kao što su feministički časopisi.

3.2. Obilježja feminističkih i ženskih časopisa

Dubravka Đurić u svome radu piše o feminističkim i ženskim časopisima u postjugoslavenskim kulturama. Feministički časopisi mogu se promatrati kao važan glas feminističkih nevladinih organizacija i institucija. Oni omogućuju artikuliranje lokalne, feminističke odnosno ženske scene. Na postjugoslavenskom području feministički i ženski časopisi imaju sljedeća obilježja:

1. aktivistički časopisi imaju funkciju da prijevodima i tekstovima domaćih autora educiraju i zagovaraju feminističke ideje. Aktivistički su po tome što se bave pravima žena, borbom protiv nasilja nad ženama, homoseksualnim pravima, a načinom pisanja dostupni su ženama različitog stupnja obrazovanja i starosne dobi.
2. teorijski časopisi imaju funkciju širenja feminističkih teorija, njihova je uloga da rade na provođenju aktualnih feminističkih teorija u lokalne nacionalne kontekste i da dajući odgovarajuće modele, omogućue nastanak domaće tekstualne produkcije.
3. književni časopisi oblikuju žensku spisateljsku scenu.

Časopisi *Kruh i ruže* i *Treća* kombiniraju sve tri koncepcije.

4. Časopis *Kruh i ruže*

Kruh i ruže počinje izlaziti u jesen 1993. godine kao projekt Ženske infoteke u formi biltena¹. No, od drugoga se broja *Kruh i ruže* objavljuje kao časopis. Ukupno je objavljeno trideset i pet brojeva, računajući i nulti broj koji izlazi u formi biltena. Cijena časopisa iznosi dvadeset kuna, a istaknuta je na naslovnici časopisa od sedmoga broja. Prva glavna urednica bila je Aida Begić, koja je uredila nulti i prvi broj, a od drugoga broja glavna i odgovorna urednica postaje Đurđa Knežević koja će na tome mjestu ostati sve do posljednjeg broja koji uređuje Darija Marić. Časopis je prestao izlaziti 2008. godine.

Razlog pokretanja časopisa daje urednica na početku u uvodnoj riječi. Begić započinje svoj uvod riječima *Drage (draže i najdraže) prijateljice* u kojima se očituje prisnost s budućim čitateljicama, ali i suradnicama. *Kruh i ruže* želi omogućiti svim zainteresiranim ženama razmjenu informacija o ženskim aktivnostima, u Hrvatskoj, ali i izvan granica domovine.

Jedna od stalnih rubrika naziva se *Knjige* iako će mijenjati ime u *Osvrt, Prikazi knjige* i slično. Na samome kraju nalazi se kalendar i vijesti o događanjima na hrvatskoj i svjetskoj feminističkoj sceni. Časopis broji od četrdeset do osamdesetak stranica.

4.1. Naziv časopisa

O samome nazivu časopisa ne saznajemo od urednica, ali na poleđini prvoga broja nalaze se note pjesme *Bread & Roses* Jamesa Oppenheima, otisnuto crvenom bojom. Pjesma je objavljena u američkom časopisu 1911. godine, a napisana je u čast pokreta za ženska prava. Osim toga, naziv se časopisa *Kruh i ruže* može povezati i sa sloganom zaposlenica tekstilne industrije u New Yorku. Naime, 8. ožujka 1857. zaposlenice u tekstilnoj industriji u New Yorku protestirale su zbog neljudskih uvjeta rada i niskih plaća. Dvije godine kasnije osnovale su prvi sindikat, nastojeći se zaštititi i izboriti za poštovanje njihovih temeljnih prava na radnom mjestu. Pedesetak godina kasnije, 8. ožujka 1908., 15 000 radnica zaposlenih u

¹ bilten – 1. kratak izvještaj o čemu važnom sin. izvješće, priopćenje, 2.a. izdanje skromnijega opsega namijenjeno nekom užem krugu b. periodična tiskovina koju objavljuje kakva ustanova ili društvo sa službenim podacima i obavijestima

tekstilnoj industriji u New Yorku protestiralo je marširajući gradom i tražeći kraće radno vrijeme, bolju plaću, pravo glasa i zabranu dječjeg rada. Njihov slogan *Kruh i ruže* simbolizirao je zahtjev za ekonomskom sigurnošću i boljom kvalitetom života.

4.2. Teme časopisa i autori tekstova

4.2.1. Godište 1993.

Nulti se broj bavi dvjema temama, a prva od njih objedinjena je u naslov *Ženska prava su ljudska prava*. U toj se temi donosi izvješće o Bečkoj konferenciji o ljudskim pravima, održanoj u lipnju 1993., koja je u završnoj rezoluciji konferencije uvrstila u svoje dokumente i ženska prava kao poseban vid ljudskih prava, i navode se informacije o pripremama za četvrtu svjetsku konferenciju UN-a o ženama u Bejingu. Nakon toga umetnuta je peticija Ujedinjenim narodima za promociju i zaštitu ljudskih prava žene gdje se apelira na potpisivanje iste i slanje na adresu Infoteke ili izravno organizatoricama. Drugi dio broja bavi se temom silovanja koja su se događala za vrijeme Domovinskoga rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. U članku *Amnesty International: Silovanja* donose se izvješća o silovanjima, iskazi silovanih žena te mjesta na kojima su se činili ti zločini koji se smatraju najgrubljim i najstrašnijim kršenjem ženskih ljudskih prava, a u sljedećem *Mazowiecky report* šokantni podaci o broju trudnoća i pobačajima. U ta se dva članka razmatra i postavljanje temelja za međunarodne pravne procese protiv počinitelja tih zločina. Rubrika *Tko su i što rade* zastupljena je u svim brojevima časopisa, a posvećena je raznim organizacijama i udrugama u Hrvatskoj, ali i šire, koje su prvenstveno namijenjene ženama. U toj se rubrici navode sve informacije poput kada su osnovane udruge, čime se bave te kome su namijenjene. U nultome su broju predstavljene Autonomna ženska kuća Zagreb, Centar za žrtve rata, Drugi spol: Lesbian Action, Kareta, Medica (Zenica), Suncokret, Ženska pomoć sada te Pozadinska fronta. Većina je tih organizacija i udruga osnovana za vrijeme rata kako bi se pomoglo traumatiziranim ženama i djevojčicama.

4.2.2. Godište 1994.

Prvi je broj (proljeće 1994.) posvećen feminizmu i demokraciji, o čemu su svoje viđenje napisale Vesna Kesić, Đurđa Knežević i Carole Pateman². Kesić i Knežević pišu o ženama u Hrvatskoj, odnosno o problemu političkog problema u hrvatskom feminističkom pokretu, dok Pateman navodi da za feministkinje. demokracija nikada nije ni postojala te da žene niti su bile niti jesu prihvaćene kao potpune i jednake državljanke ni u jednoj zemlji poznatoj kao demokratskoj (Pateman; 1994: 17). Usko vezan za tu temu je i razgovor s Johannom Dohnal³ koji je vodila Vesna Kesić, pod nazivom *Ženska politika kao državna politika. Tko su i što rade* predstavlja grupu za ženska prava (vrlo aktivnu i danas) B.a.B.e. (Budi aktivna – budi emancipirana!), zatim Paž – pokretna ambulanta za žene te Žensku mirovnu radionicu Rijeka. Objavljen je i poziv studenticama koje pišu ili žele pisati seminarske, diplomske ili druge radove na ženske/feminističke teme da se odazovu u Žensku infoteku. Također, navedeno je da je u Ženskoj infoteci dostupna feministička literatura i informacije o ženskim/feminističkim studijima u inozemstvu.

Na početku drugoga broja (ljetu/jesen 1994.) Nada Džaja-Vrban piše kako je i zašto nastala Ženska infoteka – ženski informacijsko dokumentacijski centar te što osnivanje takvoga centra znači za žene u Hrvatskoj. Nakon toga obrazlaže se jedna od središnjih tema drugoga broja – osvrt na Četvrtu konferenciju o ženama u Pekingu. Donose se ključni dokumenti i informacije koji nisu dostupni u javnim medijskim prostorima. Druga se tema odnosi na lezbijstvo u Hrvatskoj, kako žive homoseksualne osobe, kako ih mediji predstavljaju te poveznica između lezbijstva i feminizma. Navodi se i bibliografija publikacija o lezbijstvu dostupna u Ženskoj infoteci i to na engleskome, njemačkome i hrvatskome jeziku.

4.2.3. Godište 1995.

Treći je broj (zima/proljeće 1995.) u potpunosti pripremljen u povodu petogodišnjice smrti Lydiji Sklevicky, što se također odnosi i na grafički izgled časopisa koji je popraćen njezinim slikama, a broj je posvećen njezinoj kćeri Nanin. Osim teksta Lydie Sklevicky koji

² Njezin je rad prevela s engleskoga Đurđa Knežević.

³ Johanna Dohnal postala je prva austrijska ministrica za žene 1990. godine i tijekom svog kratkog mandata znatno je pridonijela promjenama u stavovima javnosti prema potrebama i statusu žena u Austriji.

se bavi Antifašističkom frontom žena, u ovome su broju objavljeni i tekstovi o njezinoj biografiji i bibliografiji koje potpisuju ugledne hrvatske znanstvenice i feministkinje, ujedno i njezine kolegice i suradnice: Dunja Rihtman-Auguštin, Đurđa Knežević, Karmen Bašić, Silva Mežnarić, Rada Iveković, Vesna Kesić, Slavenka Drakulić, Nadežda Čaćinović-Puhovski, Nada Pinterić, Žarana Papić, Barbara Martin, Biljana Kašić i Mirjana Morokvašić-Müller. Na kraju su objavljena i dva Lydijina pisma upućena Mirjani.

Četvrti broj izlazi iste godine (proljeće/ljeto, 1995.), a bavi se zagrebačkom ženskom plesnom scenom. Predstavljene su najznačajnije hrvatske plesne skupine i plesačice, kao i razgovori sa ženama koje su postigle velik uspjeh na plesnoj sceni: Sonja Kastl, glumica, plesačica, koreografkinja i prva ravnateljica zagrebačkog Baleta, Milana Broš, osnivačica i umjetnička voditeljica Eksperimentalne grupe slobodnog plesa te Zaga Živković, jedna od naših najboljih plesačica i voditeljica Studija za suvremeni ples. U rubrici *Teorija* ples se uspoređuje s vizualnom umjetnošću te se objašnjava postojeća dramaturgija u plesu. U *Infoteci* Đurđa Knežević piše kako je proslavljen 8. mart 1995. u Zagrebu, a Vesna Kesić o Peticiji za legalan i siguran pobačaj u Hrvatskoj.

Sljedeći je broj dvobroj pet/šest (jesen 1995./ proljeće 1996.), a glavna se tema bavi odnosom prema književnosti uz predstavljanje hrvatskih književnica koje su bile zanemarene. Rada Iveković piše o spolu materinjeg jezika, dok Divna Zečević obrađuje temu ženskoga pisma u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća, pri tome spominjući autorice Julijanu Gaj, Anu Vidović, Jagodu Brlić, Dragojlu Jarnević i Adelu Milčinović. Vivijana Radman donosi feminističku analizu književnog djelovanja Ivane Brlić Mažuranić, a tema je broja zaokružena prijevodom teksta Sumathi Ramaswamy u kojemu autorica piše o tamilskome jeziku razmatrajući ga kao poetiku tamilskog identiteta. U *Tko su i što rade*, između ostalih, spominje se i Ženska grupa Centra za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek⁴. Na samome kraju časopisa napisan je na engleskome jeziku kratak pregled svih članaka.

4.2.4. Godište 1997.

Sedmi broj izlazi u proljeće 1997. godine, a tematizira žene u elektroničkoj komunikaciji. Razmatra se koje mogućnosti elektronička komunikacija pruža ženama te zašto

⁴ Centar za mir, nenasilje i ljudska prava u Osijeku nevladino je, izvanstranačko i neprofitno udruženje građana osnovano 1992. godine u vrijeme intenzivnih ratnih razaranja kao doprinos očuvanju nukleusa civilnog društva.

su još uvijek zapostavljene u tome području. Tema je elektroničke komunikacije upotpunjena prikazom knjige Burkharda Lubera: „Svijet na tvojoj tastaturi“, koja je ujedno vodič u svijet informacija, odnosno u svijet računala, mreže, konferencija i ostalih načina komunikacija. Na zadnjoj je stranici broja naknadno umetnuta vijest o nominaciji Vesne Teršelič (Hrvatska), Vesne Pešić (SRJ) te Selima Beglašića (BiH) za Nobelovu nagradu za mir⁵. Ženska infoteka izražava svoje oduševljenje tom viješću te iskreno čestita Vesnama u nadi da će dobiti tu nagradu, budući da je već sama nominacija važna podrška i potvrda radu svih onih koji su se zalagali za mir na ovim prostorima u vrijeme ratnoga razdoblja.

Tema osmoga broja (jesen 1997.) bavi se ženama u politici, a ponajviše se referira na političke izbore 1997. godine. Analiziraju se stranački programi izborne utrke gdje se naglašava činjenica da je od trideset sedam stranaka, samo njih jedanaest poslalo svoje programe te da velika većina političkih stranaka u Hrvatskoj ima pred očima model društva 19. stoljeća u kojemu žena kao individuum ne postoji pa tako pojam „žena“ također ne postoji (Knežević, 1997: 5). Koraljka Dilić istraživala je koliko su i kako žene zastupljene za vrijeme izbora u tiskovnim medijima, a Marija Kosor koliko zapravo žene sudjeluju u kreaciji hrvatskoj političkoj stvarnosti, i to tako što je poslala strankama upit koliko će se žena iz redova njihove stranke kandidirati na predstojećim izborima te namjeravaju li aktualizirati trenutna ženska pitanja. U sadržaju se navode imena autorica čiji su radovi reproducirani u ovome broju časopisa, što se dosad nije pojavljivalo.

4.2.5. Godište 1998.

Deveti i deseti broj posvećeni su temi feminizma i dizajnom se razlikuju od prethodnih, ali i od narednih brojeva. Razlog tomu jest nova likovna urednica Sunčica Hrašćanec koja zamjenjuje dotadašnju Sanju Iveković. Također, ono što razlikuje ta dva broja od prethodnih jesu uvodnici Đurđe Knežević. Deveti broj (ljetno 1998.) započinje uvodom Đurđe Knežević koja opisuje svoj strah od izdavanja časopisa „budući da je riječ o znatnoj javnoj odgovornosti“ (Knežević, 1998: 2). Također, objavljuje da je napokon stvorena redakcija čija će zadaća biti redovito izlaženje časopisa koji će i dalje pokrivati ključne teme vezane uz feminizam i ženska pitanja, ali i koji bi zahvatio širu čitateljsku publiku. Urednica

⁵ Obje su Vesne istaknute aktivistice mirovnih pokreta: Vesna Teršelič osnivačica je Antiratne kampanje Hrvatske, koja se u međuvremenu razvila u čitavu mrežu projekata i nezavisnih organizacija diljem Hrvatske, dok je Vesna Pešić osnivačica Centra za antiratnu akciju, ujedno prve mirovne organizacije osnovane u SR Jugoslaviji.

naglašava da ne voli pisati uvodnike jer im najčešće ne vidi smisao što se očituje u činjenici da je ovo prvi uvodnik koji je napisala otkada je postala glavna urednica. Na kraju je uvodnika pozdravila nove članice redakcije te dobrodošlicu novoj likovnoj urednici Sunčici Hrašćanec, a ujedno i zahvalu „dosadašnjoj likovnoj urednici Sanji Iveković koja je dala osobit likovni pečat časopisu“ (Knežević, 1998: 2). Nakon uvodnika slijedi tekst Andree Feldman u kojemu razmatra pojam feminizma, koje poteškoće još uvijek prate feminizam te kada se prvi puta javlja feminizam u Hrvatskoj. Zanimljivi su razgovori s aktivnim sudionicama/ima feminističkog pokreta u Hrvatskoj jer se pojam feminizma promatra iz ženskog, ali i muškog viđenja, a svatko od njih pokušao je definirati feminizam svojim riječima te što on uopće njima predstavlja. Zanimljive su definicije feminizma dale Bojana Genov⁶ koja kaže: „Za mene je feminizam svijest o svojoj ženskosti, svijest o društveno uzrokovanoj pojavi nejednakog položaja spolova te svijest o tome da to tako ne mora biti i da ja kao pojedinka imam pravo nastojati promijeniti te odnose.“ (Genov, 1998: 5), Vesna Kesić⁷: „Feminizam razumijevam na sasvim osobnoj razini kao budi ono što želiš biti, ono što misliš da možeš biti, što su tvoji potencijali, naravno, ukoliko to nije na račun prava i integriteta drugih“ (Kesić, 1998:15) te Vjeran Katunarić⁸ koji kaže da je feminizam moderna ideologija emancipacije žena (Katunarić, 1998: 33). Kristina Zaborski provela je istraživanje nad studenticama Filozofskog fakulteta koje su davale svoje stavove prema feminizmu, feministkinjama i feminističkom pokretu te je ispitala kakva je budućnost feminizma u Hrvatskoj. Na samome kraju broja prvi se put pojavljuju informacije o tome gdje se može kupiti časopis i njegova cijena, a na istoj stranici Ženska infoteka poziva na sudjelovanje u nagradnoj igri *Tko je na slici?* – na poleđini časopisa nalazi se dvadeset raznih feministkinja koje su obilježile žensku povijest. Treba ih prepoznati i ispuniti njihova imena na kupon, poslati u Žensku infoteku gdje najsretnije očekuju nagrade.

4.2.6. Godište 1999.

Deseti broj izlazi u zimu 1999. godine, a posvećen je dvadesetogodišnjici feminizma u Hrvatskoj. Prije sadržaja i uvodne riječi urednici objavljeno je svjetsko priznanje koje je

⁶ Bojana Genov osnivačica je i koordinatorica Ženske grupe Lošinj, grupe koja štiti i promiče ženska ljudska prava, educira žene i pokušava ih pridobiti da se same zauzmu za svoje interese.

⁷ Vesna Kesić osnivačica je i koordinatorica B.a.B.e., psihologinja i sociologinja. Osnivačica je i suosnivačica nevladinih organizacija, civilnih grupa, uglavnom ženskih, ali i medijskih.

⁸ Vjeran Katunarić, sociolog i sveučilišni profesor. Autor je brojnih knjiga s područja sociologije kulture i etničkih odnosa i jedan od sudionika sekcije „Žena i društvo“.

dobila *Ženska infoteka*⁹. U uvodnoj riječi urednica piše da u ovome broju *Kruha i ruža* prevladavaju teme i tekstovi „iz onoga doba kako bismo mlađim generacijama žena, feministkinja, približili duh vremena“ (Knežević, 1999: 2). Tema broja podijeljena je na *Feminizam jučer* i *Feminizam danas*. Andrea Feldman započinje *Feminizam jučer* tekstom u kojemu piše o dvadeset godina neofeminizma u Hrvatskoj, ali i o počecima feminizma gdje izdvaja Mariju Jurić Zagorku, koja osim što je bila novinarka i prva dopisnica iz zajedničkog hrvatsko-ugarskog parlamenta u Hrvatskoj, književnica, borac za ravnopravnost žena i politička liberalka, uređivala je dva ženska časopisa *Ženski list* (1925.-1938.) i *Hrvaticu* (1939-1940.). Slijede tekstovi Jelene Zuppe, Lydije Sklevicky, Slavenke Drakulić i Vesne Kesić. Objavljena su tri teksta Vesne Kesić. Prvi tekst napisala je 1978. pod nazivom *Žene o ženi*. Sljedeći je napisan 1999. godine, u kojemu se primjećuju razlike u njezinome stavu o ženskome pitanju u odnosu na tekst otprije dvadeset godina. Treći je tekst napisan iste godine, a piše ga iz perspektive tadašnjeg vremena u odnosu na 1978. godinu. U tematskome bloku koji je započela Vesna Kesić svojim trećim tekstom, nalazi se i tekst Đurđe Knežević koja piše o feminizmu kao političkom odgovoru na krizu između spolova. Objavljen je prijevod teksta Rosi Braidotti, a potom slijede osvrti na održane konferencije i skupove te recenzije četiriju knjiga. U *Tko su i što rade* predstavljene su četiri ženske grupe, nakon čega slijede vijesti te poziv na pretplatu. Na zadnjoj stranici nalaze se rješenja nagradne igre iz prošloga broja, ali ne i dobitnice.

U proljeće/ljeto 1999. izlazi jedanaesti broj novoga dizajna, a razlog tomu jest nova likovna urednica Karmen Gasparini. Ovaj se broj bavi vješticama. Ta se tema duboko dotiče ženskog bića, a objavljeni tekstovi razmatraju pojmove vještica i njihove progone i utvrđivanje stereotipa u vjerovanja u vještice. Vrlo je zanimljiv tekst o vješticama i vještičarenju u Hrvatskoj koji uključuje i nekoliko slučajeva suđenja koje opisuje Vladimir Bayer u svojoj knjizi *Ugovor s đavлом*. Tema je upotpunjena prikazom knjige Erice Jong *Vještice* koja poezijom i slikom, prozom i crtežom pokazuje kako lik vještice može nas poučiti o najtajnovitijim dijelovima vlastitog bića. Rubrika *Politička sadašnjost* otvara pitanje

⁹ U okviru *Know How konferencije* – svjetske konferencije ženskih informacijskih centara koja je održana od 22. do 26. kolovoza 1998. u Amsterdamu, ostvaren je i kapitalni projekt *Mapping the World*. Riječ je o knjizi i web stranici u kojoj su prikupljeni podaci o 160 informacijsko-dokumentacijskih i drugih sličnih vrsta centara iz 69 zemalja svijeta. Projekt sadrži i dio koji daje izbor od deset informacijsko-dokumentacijskih centara širom svijeta, a koji predstavljaju značajne punktove takve djelatnosti. Tih deset centara dobilo je i posebno mjesto u knjizi s mnogo više detaljnijih informacija o njihovom djelovanju i djelatnostima. *Ženska infoteka* dobila je čast da bude jedna od tih deset markacijskih organizacija.

hoće li žene upravljati Hrvatskom u 21. stoljeću, a u *Analizama* je donesena komparativna analiza feminističkih rječnika. U *Tko su i što rade* predstavljena je druga Bolja budućnost.

Temom žene i filma bavi se sljedeći broj koji izlazi u jesen 1999. godine. S jedne strane patrijarhalno društvo snažno utječe na strukturiranje filmskog izraza u kojemu je žena predstavljena kao objekt namijenjen zadovoljenju muške požude, a s druge strane sve je više žena koje kao filmske redateljice ulogu objekta zamjenjuju ulogom subjekta. Ta se tvrdnja provlači u objavljenim tekstovima, primjerice u prikazu žene u crtanim filmovima Walta Disneyja. Osim crtanih filmova, objavljeni su prikazi filmova *Aimee i Jaguar*, *Piano* i *Thelma i Louise* te razgovori s uglednim ženama hrvatskog filma: Dijanom Nenadić, filmskom kritičarkom i teoretičarkom, Sanjom Vejnović, glumicom, agenticom i producenticom te Snježanom Tribuson, redateljicom i scenaristicom. Jedno je poglavlje posvećeno i *Drugome spolu* Simone de Beauvoir, koji je prvi puta objavljen prije pedeset godina. Prije *Vijesti* i *Kalendara*, posebna se pozornost pridaje predizbornoj kampanji u Hrvatskoj te predstavljanje aktivnosti nevladinih organizacija Glas '99.

4.2.7. Godište 2000.

Trinaesti broj (ljetno 2000.) ponovo se bavi ženama u politici, kao i osmi broj, koji se bavio predstojećim izborima 1997., dok trinaesti broj izlazi nakon izbora održanih 3. siječnja 2000. Ti su izbori donijeli velike promjene u odnosu na zastupljenost žena u političkom životu. Naime, postotak je zastupnica u Saboru porastao s osam na dvadeset posto, što je tada bio odličan rezultat. U trinaestom broju autorice su dale svoje viđenje izbora te zašto su žene u Hrvatskoj nezainteresirane za politiku o čemu piše Melita Funda¹⁰, a Maja Dubljević se pita ima li nade da „žensko pitanje“ u skorije vrijeme postane tema u hrvatskom društvu. Andrea Feldman donosi izvješće o Okruglom stolu na temu *Žene i politika*, održanog 2. prosinca 1999., gdje je ujedno bila i moderatorica. Sudionice Okruglog stola, ujedno i političarke, predstavile su se i istaknule svoje motive za bavljenje politikom. Također, razgovarale su o unutarstranačkim razlikama, kvotama i njihovom učinku, kako su žene predstavljene u medijima, što žene očekuju od nove vlade i slično. Osim vijesti i članaka posvećenih ženama u politici u Hrvatskoj, razmatra se i status žena nakon promjene državnog socijalizma u

¹⁰ Melita Funda aktivistica je Ad hoc koalicije.

središnjoj i istočnoj Europi i emancipacija nepalskih žena čemu je pogodovalo razdoblje tranzicije. Novost u ovome broju jesu pisma uredništvu.

Četnaesti broj¹¹ započinje uvodnikom koji potpisuje urednica broja Ljiljana Filipović. U ovome su broju objavljeni radovi na temu *Žene i psihoanaliza*. Nakon uvodnika slijede prijevodi tekstova Sigmunda Freuda, Julije Kristeva, Dariana Leadera te Sarah Kofman koji tematiziraju tabu djevičanstva i žensku seksualnost. Tekstove o temi rada pisali su Irena Bezić, Vivijana Radman i Renata Salcel koji su analizirali žene i utjecaj psihoterapije, određen kao proces psihološkog zdravlja, nakon čega slijedi intervju s kontroverznom američkom feministicom Kate Millet. Nova rubrika u ovome broju je K&R regionalno u kojoj se donosi intervju s Lesly Abdela koja radi u okviru misije *Osce* na Kosovu te iznosi svoja svjedočanstva o ženama u toj zemlji.

4.2.8. Godište 2001.

Žene u povijesti tema je petnaestoga broja čija je glavna urednica povjesničarka Andrea Feldman. U svome uvodniku naglašava kako je ženska povijest u Hrvatskoj još uvijek nedovoljno istražena tema, ali vrlo važan početak je posvećivanje jednog cijelog broja časopisa ovoj temi. Nadalje, urednica predstavlja autorice i teme koje su zastupljene u ovome broju, a na kraju izražava nadu da će mlade istraživačice i povjesničarke započeti propitkivanje prošle stvarnosti iz ženske perspektive (Feldman, 2001: 3). Nakon uvodne riječi, slijedi tekst Nives Rumenjak o sekciji *Povijest žena* na Prvome kongresu hrvatskih povjesničara. Branka Boban piše o Stjepanu Radiću i njegovoj ulozi u borbi za pravo glasa žena i njihov ravnopravan položaj u društvu neposredno nakon Prvog svjetskog rata, što dosad nije bilo zamijećeno. O ženama u baroknoj Hrvatskoj piše Vlatka Filipčić-Maligec, a Ida Ograjšek o rodu i povijesti u zapadnoj Europi. Slijede tekstovi Jasenke Kodrnje, Jelke Vince-Pallua te tekst Ivane Prijatelj Pavičić koja razmatra može li bakina bilježnica s kuharskim receptima biti žensko pismo. Članakom Joan Wallach Scott, koji je preveden s engleskoga jezika, a govori o rodu kao korisnoj kategoriji povijesne analize, završava

¹¹ Na četrnaestome i petnaestome broju ne piše godina izdanja, vjerojatno se radi o 2000. ili 2001. godini, budući da je trinaesti izašao u ljeto 2000., a šesnaesti 2001. godine. Ne može se točno znati budući da *Kruh i ruže* nemaju kontinuitet izlaženja. Primjerice, 1998. je izašao samo jedan broj, a već sljedeće godine tri broja.

tematska cjelina ženske povijesti nakon čega slijede uobičajene rubrike: prikazi, *Tko su i što rade*, vijest, kalendar te izbor iz literature.

Blaženka Despot druga je žena kojoj je posvećen jedan cijeli broj *Kruha i ruža* (broj 16, jesen/zima 2001.). Prva je žena koja se bavila filozofijskim promišljanjem feminizma u Hrvatskoj i jedna od osnivačica sekcije Žena i društvo 1978. godine. Gordana Bosanac u svome članku piše upravo o Blaženki Despot za koju kaže da izuzetnost njezina pristupa nije samo u hrabrosti nego i izuzetnoj jasnoći suočavanja problema žena i ženskog pitanja s filozofijskim diskursom Georga Friedricha Hegela. Članak prate fotografije Blaženke Despot, njezina biografija te bibliografija. U sljedećem tekstu Bosanac piše o mjestu i značenju new agea u djelu Blaženke Despot koji razumijeva kao potragu za novim razumijevanjem cjeline čovjeka i svijeta. Nakon toga slijedi prijevod ulomka iz knjige Riane Eisler, esej Jelisavete Blagojević te prikazi dviju knjiga. U *Tko su i što rade* predstavljen je Centar za žene Vukovar i Udruga žena Romkinja, a na samome kraju objavljene su vijesti, kalendar te izbor iz knjižnog fonda Ženske infoteke.

4.2.9. Godište 2002.

Po treći su puta tema broja časopisa (*Kruh i ruže*, br. 17, zima 2002.) žene u politici gdje se u prvome redu razmatra ženska politika za vrijeme i nakon predsjednika Franje Tuđmana o čemu piše Maja Dubljević. Održan je Okrugli stol na temu *Žene i politika* 10. prosinca 2001., gdje je moderatorica bila Đurđa Knežević koja potpisuje izvješće objavljenom u broju. Nakon toga slijedi intervju s Héléne Cixous, osnivačicom Centra za ženske studije u Parizu te intervju Rabijom Pierce, predstavnicom Udruženja afganistanskih žena u Londonu. Objavljeni su prikazi dviju knjiga koje tematiziraju žensku politiku, odnosno diskriminaciju žena u Hrvatskoj. Ovaj broj završava ustaljenim rubrikama.

Osamnaesti broj izlazi u ljeto 2002. godine, a bavi se ženskim ljudskim pravima te njihovom zaštitom prema međunarodnom pravu. Na temu ravnopravnosti spolova kao pravnoj i društvenoj normi održan je Okrugli stol u Zagrebu 7. ožujka 2001. gdje su sudjelovali Inga Tomić Koludrović, Siniša Rodin, Radmila Sučević, Smiljana Leinert Novosel i Žarko Puhovski, o čemu je objavljeno izvješće u ovome broju *Kruha i ruža*. Tatjana Greif razmatra zakonske promjene u vezi s istospolnim partnerstvom i obitelji u Sloveniji, a Laura Blažetić o

nasilju u obitelji. Slijedi esej Ivane Lovrić Jović o seksizmu u jeziku te recenzije knjiga Andree Zlatar i Sylvaine Agacinski.

4.2.10. Godište 2003.

Sljedeći broj časopisa *Kruh i ruže* izlazi u proljeće 2003., a tematizira pojam ženske seksualnosti. U ovome su broju po prvi puta umetnuta umjetnička djela poznatih autorica poput Zoe Leonard, Cindy Sherman i Lorne Simpson. O temi ženske seksualnosti pišu Daniela Sestrić, Jasenka Kodrnja, Roman Karlović i Aleksandra Pikić. Karlović propituje je li Dekameron feminističko djelo, odnosno je li Boccacciovo poigravanje ženskim likovima dovoljno suptilno da ga se ne može otkriti, a Kodrnja piše o kontroverzama vezanim uz Heru, grčku božicu žena i braka. Vesna Domany Hardy vodila je intervju s Jennifer Langer, a razgovarale su o položaju spisateljica i emigrantica u zemljama zapadne demokracije, nakon čega slijedi esej Jasenke Kodrnje o Dragojli Jarnević, prijevodi, prikazi, vijesti i kalendar.

Dvadeseti broj razlikuje se od svih dotadašnjih objavljenih brojeva, ali i onih koji slijede. Objavljen je 2003. godine. U ovome broju nema članaka ni uobičajenih rubrika, već samo fotografije iz starih brojeva časopisa te citati iz starih brojeva. Ovaj broj služi kao svojevrsni pregled svih dotadašnjih objavljenih brojeva, a navedene su sve obrađivane teme i datumi izlaženja brojeva.

Nakon jubilarnog broja, iste godine izlazi dvadeset i prvi broj *Kruha i ruža* čija je glavna tema žene i znanost. Objavljena su dva rada na tu temu. Prvi je rad Adrienne Rich¹² koja tvrdi da su sveučilišta muški orijentirana te da nisu rasadišta humanizma već muških povlastica, a drugi je rad Joan W. Scott¹³ o feminističkoj povijesti. Kristina Zaborski-Čunović provela je istraživanje o ženama na tržištu rada, odnosno nestaje li jaz u dohotku između muškaraca i žena. U svome eseju Marijana Trinajstić utvrđuje da je autobiografija kao žanr hrvatske moderne proze učestaliji u ženskih autora, a Vanesa Begić piše o ženskom pjesništvu talijanske nacionalne zajednice Istre i Rijeke. Nakon eseja slijede prikazi knjiga, predstavljanje udruga te vijesti i kalendar, koji su u ovome broju po prvi puta spojeni u jedan tekst.

¹² Rad je preuzet iz knjige Adrienne Rich: *O lažima, tajnama i šutnji – izabrani prozni tekstovi*.

¹³ Joan W. Scott održala je predavanje pod naslovom „Feministička povijest“ u Zagrebu, u svibnju 2003. u sklopu predstavljanja knjige *Rod i politika povijesti* u izdanju Ženske infoteke.

Sljedeći se broj (br. 22, zima 2003.) bavi temom rodne ravnopravnosti, budući da je 13. studenog 2003. održan Okrugli stol na temu rodne ravnopravnosti i hrvatskog društva u zakonodavstvu i stranačkim političkim programima gdje je moderatorica bila Darija Žilić, koja i potpisuje ovo izvješće. Slijede odgovori na pitanja iz ankete koje je napisala Suzana Kunac. Naime, Ženska infoteka pokreće anketu u povodu obilježavanja desetogodišnjice izlazenja časopisa *Kruh i ruže*, koja bi trebala oslikati položaj, htijenja i probleme žena u Hrvatskoj. Mole se svi zainteresirani da pošalju svoje odgovore na pitanja na e-mail Ženske infoteke, a kao ogledni primjerak može poslužiti već navedeni tekst. Ana Bogdanić napisala je esej o Carole Pateman, koji je dio diplomskoga rada, nakon čega slijede prikazi knjiga, predstavljanje Ženske inicijative Zagreb te kalendar i vijesti.

4.2.11. Godište 2004.

Dvadeset treći broj izlazi u proljeće 2004., a tematizira dosad nepoznatu temu – žene i vojska. O tome su objavljena dva članka. Tomislav Smerić bavi se razmatranjem niza tema vezanih uz participiranje žena u suvremenim oružanim snagama, a Nira Vuval-Davis piše o rodnom karakteru vojski i ratova. Za položaj konkretnih žena i skupina žena, kao i muškaraca, u vojskama i ratovima ključne su nacionalne, etničke, rasne, klasne, regionalne, dobne i obrazovne podjele, a bez istraživanja tih specifičnih društvenih odnosa naše razumijevanje ne bi bilo moguće. Anna Maria Gruenfelder provela je istraživanje o žrtvama prinudnog i robovskog rada za vrijeme Drugog svjetskog rata, a poseban je naglasak stavila na položaj žena u nacionalsocijalizmu, kako pripadnica Reicha tako i prinudnih radnica i zatočenica koncentracijskih logora. U svome eseju Irena Herenda predstavlja Christine Brooke-Rose te daje pregled njenog stvaralaštva, ali i djela koja se bave njenim radom.

Tema dvadeset četvrtog broja (ljetno 2004.) posvećena je Romkinjama i njihovim statusom u društvu. Isabela Mihalache u svome radu razmatra ulogu Romkinja u romskome pokretu te kakva su uopće njihova prava u, još uvijek, izrazito patrijarhalnoj kulturi. Tekst Zorice Mršević bavi se današnjim statusom Romkinja u srpsko-crnogorskom društvu i to u području obrazovanja, zdravlja, zapošljavanja i političkoj participaciji. Objavljena je bibliografija knjiga o Romima u knjižnici Ženske infoteke, nakon čega slijede dva teksta o ženskim iskustvima iz Šri Lanke za vrijeme civilnog rata. Darija Žilić objavljuje esej o ženskoj poeziji te osvrt na zbirke rimske poezije. Na kraju osim *Kalendar* i *Vijesti*, predstavljene su romske ženske inicijative iz regije.

Sljedeći broj izlazi iste godine (br. 25, 2004.), a tematizira suvremeno književno stvaralaštvo u Hrvatskoj o čemu su objavljena dva teksta. Prvi je tekst izvješće o panel-diskusiji održanoj 23. lipnja 2004. u knjižari Booksa na temu Suvremeno književno stvaralaštvo u Hrvatskoj, a sudjelovale su Slavica Jakobović Fribec, Nadežda Čaćinović, Jasenka Kodrnja, Đurđa Knežević, Ana Tomić, Sanja Manojlović, Vesna Ćuro Tomić i Darija Žilić, koja je ujedno bila i moderatorica toga susreta. Sljedeći je tekst napisala Vesna Cidilko u kojem razmatra kako je žena, odnosno ženski lik prikazan u hrvatskoj i srpskoj književnosti. Objavljena su i dva intervjua s bitnim feminističkim figurama – Bojanom Genov¹⁴ i Marléne Haas¹⁵, nakon čega slijede prikazi triju knjiga te predstavljanje Udruge za razvoj civilnog društva i promicanje ženskih prava – DOMINE.

U proljeće 2005. godine izlazi dvadeset šesti broj koji tematizira žene na tržištu rada. Na tu je temu objavljeno više radova u kojima se postavljaju pitanja o ekonomskom položaju žena u Hrvatskoj te zašto je rad žena manje vrijedovan od rada muškaraca. Također, objašnjava se pojam *mobbing*, a Elvira Koić u svome radu prikazuje rezultate istraživanja o *mobbingu* što je povezala s feminističkim diskursom. Slavica Jakobović Fribec u svome radu *Javno protiv diskriminacije i svih oblika nasilja protiv žena* donosi izvješće s tribine Višeglasne gošće. Nakon toga objavljen je popis knjiga o ženama na tržištu rada iz knjižnog fonda Ženske infoteke, nakon čega je predstavljena inicijativa *40 do 50*, koja se odnosi na nezaposlene žene koje imaju od četrdeset do pedeset godina. Slijede prijevodi, prikazi knjiga te predstavljanje Udruge poslovnih žena i poduzetnica.

4.2.12. Godište 2005.

Žene, feminizam i teologija glavna su tema dvadeset sedmoga broja koji izlazi 2005. godine. Leonardo Kovačević piše o feminističkoj ateologiji Dorothee Sölle, nakon čega slijede njezina dva teksta. Glavna urednica vodila je intervju s hrvatskom teologinjom s. Rebekom Jadrankom Anić, a intervju je popraćen izborom knjiga iz knjižnice Ženske infoteke o ženama i teologiji. Objavljen je esej Daše Drndić koji je dio cjeline njezine doktorske disertacije, nakon čega slijede recenzije i prikazi, a u *Tko su i što rade* predstavljena je udruga za promicanje ravnopravnosti spolova – PRST.

¹⁴ Bojana Genov glavna je koordinatorica Ženske mreže Hrvatske.

¹⁵ Marléne Hass glavna je tajnica Socijalističke internacionalne žena.

Iste godine izlazi i dvadeset osmi broj koji u prvom dijelu tematizira pravni položaj žena u Hrvatskoj, a u drugom žene u migraciji. Objavljena su dva teksta Ivane Radačić. U prvome tekstu piše o pravnim promjenama vezanim uz status žena u Hrvatskoj, zatim o zakonima za zaštitu i promociju rodne jednakosti, nasilju nad ženama, diskriminaciji pri zapošljavanju i slično. Drugi dio broja posvećen je migrantkinjama, a na kraju je naveden izbor knjiga iz knjižnice Ženske infoteke o migrantkinjama. Đurđa Knežević vodila je intervju s Malathi de Alwis, sociologinjom i antropologinjom iz Šri Lanke, a glavna je tema razgovora bila usporedba posljedica razaranja koje su rezultat prirodnih katastrofa s onima koje su rezultat rata. Objavljene su i recenzije dviju knjiga te je prikazana feministička grupa Virdžine i Kirke.

Tekstovi u dvadeset devetom broju *Kruha i ruža* (2005.) bave se pojmom *queer*, koji se koristi kao naziv za cjelokupnu homoseksualnu, biseksualnu, transrodnu i interseksualnu zajednicu kao i na heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive svoj život van heteropatrijahalnih normi. Ana Lena Stipančić piše o društvenoj konstrukciji heteroseksualnosti i njihovom razumijevanju, ciljevima i značenju koje imaju u različitim kulturama kroz vrijeme, a Trpimir Matasović istražuje elemente *queera* u umjetničkoj glazbi zapadne tradicije. Vesna Matijaš Rakonjac u kratkom eseju promišlja o seksualnoj strasti kao svojevrsnoj imovini postignutoj tehnikom, pojavom ili društvenom moći. Također, objavljen je i izvještaj o stanju ljudskih prava seksualnih i rodni manjina u Republici Hrvatskoj za 2005. godinu te intervju koji su uzajamno vodile Judith Butler i Rosi Braidott. Osim popisa knjiga u knjižnici Ženske infoteke na temu *queer* teorije, prikazan je rad biblioteke LezBib i arhiv Lezbijske grupe Kontra.

4.2.13. Godište 2006.

Trideseti broj izlazi 2006. godine, a glavna je tema broja ekofeminizam. Što je ekofeminizam piše Karen J. Warren u svome radu *Snaga i obećanje ekološkog feminizma*, a definira ga kao rezultat proživljenih i teoretiziranih veza između dominacije ženom i dominacije prirodom. Ostali autori bave se temama kolonizacije ljudi i prirode, kako i zašto je okoliš postao feminističko pitanje, kakve se kontroverze pojavljuju u kulturalnom ekofeminizmu te društvena stigmatizacija žena. Nakon tih tekstova objavljena je bibliografija Ženske infoteke o ekofeminizmu, zatim recenzija knjige *Tri žene i povijest*, autorice Ljerke

Damjanov-Pintar, a koju potpisuje Gordana Bosanac te prikaz portala ženske umjetnosti u Hrvatskoj – Cunterview.

U trideset i prvome broju časopisa *Kruh i ruže*, pod nazivom *Ključne riječi: festival, žene, feminizam, queer* objavljeni su dokumenti o FemFestu i feminističkim i *queer* festivalima regije. Osim tih tekstova i dokumenata, objavljen je i tekst Alenke Spacal koji analizira međuodnos kategorije *feminističko*, koju autorica shvaća kao političku kategoriju te kategoriju *žensko*, koju smatra esencijalističkim pojmom. Đurđa Knežević u svome radu razmatra o razlikama između prvog vala feminizma i trenutnog stanja društvenog sustava. Osim bibliografije, objavljene su i dvije recenzije knjiga koje potpisuju Marija Geiger i Darija Žilić. U ovome broju nema uobičajene rubrike *Tko su i što rade*.

4.2.14. Godište 2007.

Tema trideset i drugoga broja parlamentarni su izbori održanih 2007. godine. Đurđa Knežević u uvodniku nazvanom *Izbori za Sabor RH ili dugo ponavljanje istoga* tvrdi da problemi ženskih pitanja nakon izbora ostaju više-manje isti ili se tek malo modificiraju i tu i tamo dogodi se neko poboljšanje, ali u bitnome se malo što ili ništa ne mijenja (Knežević, 2006: 4). O parlamentarnim izborima Đurđa Knežević razgovarala je s Bojanom Genov, Mirjanom Ferić-Vac¹⁶ i Vesnom Pusić¹⁷. Nakon toga, objavljen je izvještaj o stanju ljudskih prava žena u Republici Hrvatskoj u 2006. godini koji donosi Ženska mreža Hrvatske. Na kraju nalazi se recenzija knjige Mirele Holy – *Mitski aspekti ekofeminizma* te kalendar.

U pretposljednem broju časopisa objavljeni su tekstovi o feminizmu, feminističkim metodama, feminističkim uličnim akcijama u Ljubljani te feminizmu u Srbiji. Broj završava ustaljenim rubrikama i poziv na pretplatu.

4.2.15. Godište 2008.

Posljednji 34. broj *Kruha i ruža* izlazi 2008. godine. U njemu je objavljeno neočekivano malo tekstova, odnosno samo četiri: jedno istraživanje, prijevod te dva članka u *Tko su i što rade*. Na taj način kao da su neizravno poručili da časopis više neće izlaziti. Ipak

¹⁶ Mirjana Ferić-Vac članica je i kandidatkinja SDP-a na izborima 2007. godine.

¹⁷ Vesna Pusić hrvatska je političarka, publicistkinja i predsjednica HNS-a.

na posljednjoj se stranici nalazi opis kako se pretplatiti na časopis te prijavnica. Objavljeno istraživanje bavi se ženama sudionicama Domovinskog rata koje su provele Daša Poredoš Lavor i Elvira Koić, a koje je bilo usmjereno na probleme sadašnjeg života tih žena, od kojih su neki nedovoljna informiranost i njihova stigmatizacija. Đurđa Knežević prevela je tekst Chantal Mouffe o feminizmu, pluralističkoj demokraciji i agonističkoj politici. U posljednja dva teksta predstavljen je Ladyfest Vox feminae – festival koji promiče stvaralaštvo, kreativnost i umrežavanje žena i svih rodno osviještenih osoba i Le Zbor, koji je nastao zahvaljujući grupi aktivistica koje su pokrenule inicijativu za osnivanjem LGBTIQ pjevačkog zbora potaknute potrebom za promicanjem lezbijsko-feminističke sociokulturne vidljivosti.

Časopis *Treća*

Prvi broj časopisa *Treća* izlazi 1998. godine u izdanju Centra za ženske studije. Prva je glavna urednica Željka Jelavić. U svome je uvodniku napisala da je od osnivanja Ženskih studija na početku 1995. godine dozrijevala zamisao o pokretanju časopisa (Jelavić, 1998: 5). Časopisom *Treća* želi se ohrabriti i podržati žene, ali ne samo njih, da pišu o ženskim/muškim temama, iz feminističkih perspektiva. *Treća* nudi prostor za raspravu i istraživanja, otvara polje za dekonstrukciju stereotipa i predrasuda. Na kraju uvodnika prvoga broja navodi se da *Treća* jest ženski časopis, ali nije isključiv već je otvoren za suradnju svima što je vidljivo u narednim brojevima.

Časopis se može kupiti u hrvatskim knjižarama i u Centru za ženske studije. Izašlo je ukupno dvadeset i tri broja, od toga su tri dvobroja. Početna je naklada časopisa bilo tristo primjeraka, od 2000. godina naklada se penje na petsto primjeraka, od 2005. pada na tristo, a od 2009. godine izlazi dvjesto primjeraka.

Željka Jelavić na mjestu je glavne urednice do 2001. godine, kada ju zamjenjuje Nataša Govedić koja napušta mjesto 2011. godine, a zamjenjuje ju Iva Grgić Maroević.

4.3. Naziv časopisa

Objašnjenje imena časopisa *Treća* daje Renata Jambrešić Kirin u knjizi *Dom i svijet*. Opisuje konstrukciju *Treće* kao jedinu nasljednicu liberalnog građanskog predratnog feminističkog aktivizma. Govoreći o periodu između dva svjetska rata, ona objašnjava „kako su likovi partizanke i njoj ideološki suprotne kolaboracionistice suprotstavljeni, ali su oba lika sastavljena nasuprot medijski bezglasnome liku *Treće*, koji je ustaški tisak opisao kao *površnu* i *izkvarenu* ženu, koja je ostala sama u svome ustrajavanju u *samostalnosti* i *financijskoj neovisnosti*, a partizanski kao ženu prepunu *taštine* i *nametljivosti* pripadnicu svijeta u kom ključa mržnja, zavist i rat svih protiv svih“ (Jambrešić Kirin, 2008: 41). Objasnenje Jambrešić Kirin može se povezati s riječima urednice Željke Jelavić u prvome broju *Treće*. Jelavić piše da se *Trećom* želi ohrabriti i podržati žene da pišu o temama iz feminističke perspektive te da *Treća* otvara polje za dekonstrukciju stereotipa i predrasuda što se vidi u objavljenim tekstovima.

4.4. Teme časopisa i autori tekstova

4.4.1. Godište 1998.

Tema prvoga broja *Treće* jest identitet, s posebnim naglaskom na ženski identitet, a tematski blok potpisuje Tea Škokić. O temi su identiteta pisale Biljana Kašić, Rada Iveković, Nadežda Čačinović, Rada Borić i Maja Uzelac. Biljana Kašić razmatra pitanje jesu li žene subjekt u javnosti, ali i subjekt u feminizmu samim time što su žene, a Rada Iveković povezuje pojmove identiteta, zajednice i nasilja. O ženskome identitetu progovaraju Rada Borić, koja traži ženski identitet u jeziku, a Maja Uzelac povezuje ženski identitet s univerzalističkim moralnim teorijama. Osim te teme, u časopisu se piše i o paradoksu spola i roda u kazališnoj teoriji i praksi te o suvremenoj umjetnosti. Objavljen je i esej Virginije Woolf *Vlastita soba*, objavljen 1929. godine, koji se do danas smatra temeljnim tekstom dvadesetostoljetnog feminizma. Tea Škokić i Iva Pleše potpisuju recenziju knjiga, a Biljana Kašić recenziju slovenskog feminističkog časopisa *Delta*. Na samome kraju objavljene su bilješke o autoricama koje su svojim tekstovima doprinijele stvaranju prvoga broja, a bilješke će se ponavljati u svim brojevima. Svaki je članak u ovome broju odijeljen umjetničkim slikama poznatih svjetskih autorica.

4.4.2. Godište 1999.

Sljedeći broj *Treće* izlazi 1999. godine, sadrži tekstove na temu feminističke teologije. Ana Raffai u svome radu želi odrediti u kolikoj je mjeri feministička teologija doprinijela i koristila njezinom mirovnom aktivizmu, a Anna Maria Grünfelder u središte svoga rada o feminističkoj teologiji stavlja Blaženu Djevicu Mariju. O temi feminističke teologije pišu i Ksenija Magda, Divna Zečević te Aili Nenola, ali svaka iz svoje perspektive. Povijesno iščitavanje feminističkog pokreta i njegovih konotacija s progonom žena razlaže se u članku Kathryn Rountree, koji služi i kao poticaj za antropološko istraživanje vještica u nas što naglašava Tea Škokić u *Uvodniku* broja. U članku Ive Nerine Gattin izražava se želja za drugačijim pogledom na umjetnost plesa, koja je i sama plesačica pa je time zanimljiviji njezin rad. Na kraju su objavljene recenzije knjiga i časopisa za feminističku teoriju *Ženske*

studije. Kao i prethodni broj, i ovaj je popraćen radovima likovne umjetnosti, a posvećen je Faith Wilding¹⁸.

Od trećega broja slijedi kontinuitet izlaženja časopisa dvaput godišnje.

4.4.3. Godište 2000.

Treći broj izlazi 2000. godine, a započinje uvodnom bilješkom Biljane Kašić nakon čega slijedi prvi tematski blok o žudnji koji otvara Vesna Teršelič svojim tekstom gdje su žudnja i moć, žudnja i seksualnost te žudnja i ženski arhetipi neka od pitanja koja se otvaraju u tekstu. Aida Bagić piše o žudnji koja se projicira i preslikava u zasebne ženske prostore, a Lepa Mladenović žudnju za feminističkim aktivizmom postavlja kao egzistencijalni čin feministkinja na prostorima bivše Jugoslavije. Tekstovima Rosane Ratkovčić, Christine Thürmer-Rohr te Biljane Kašić završava tematski blok o žudnji, nakon čega slijede tekstovi u čast Simone de Beauvoir i pedesetogodišnjicu izlaska njezine knjige *Drugi spol*. U trećem su tematskom bloku tekstovi o suvremenoj feminističkoj umjetnosti Estonije, Poljske i Češke, nakon čega slijede recenzije knjiga i časopisa koji su važni za osobna kritička lociranja u feminizmima danas (Kašić, 2000: 3).

O pojmu ekofeminizma razmatra se u četvrtom broju *Treće* koji izlazi iste godine kao i prethodnik. Karmen Ratković, urednica broja, definira ekofeminizam kao pokret žena usmjerenih na zaštitu okoliša, koje su ujedno i feministkinje, ili obrnuto: to su feministkinje koje su usmjerene na zaštitu okoliša. Tematski blok o ekofeminizmu otvara se tekstom Lidije Zafirović koja piše o znanstvenom opusu arheologinje litavskog podrijetla Marije Gimbutas, nakon čega slijedi intervju sa znanstvenicom, prema kojoj je pretpovijest ranog neolita Stare Europe bitno matrijahalno doba kooperacije, skrbi i povezanosti s prirodom što su sve ideali ekofeminističke prakse. Gloria Feman Orenstein piše o ekofeminističkoj etici šamanizma i svetog, a Suzana Marjanić o vilinskom dobu iz hrvatske usmenoknjiževne predaje. Nadalje, Françoise d'Eaubonne odgovara na pitanje što bi uopće moglo biti ekofeminističko društvo, a Marti Kheel piše o osnovnom teorijskom zadatku ekofeminizma. Tematski blok završava dvama tekstovima postavljenima u dijalog: tekst Val Plumwood i tekst Michaela E.

¹⁸ Faith Wilding bila je gošća Centra za ženske studije u ljeto 1999. Likovna koncepcija broja korespondira s predavanjem koje je održala u Zagrebu. To su likovna djela, siteovi i fotografije koji predstavljaju gotovo dvadeset godina umjetničkog rada ove feministkinje.

Zimmermana. Drugi tematski blok posvećen je temi dekonstrukcije subjekta, povodom međunarodnog seminara održanog sredinom 2000. godine na Ohridu, čija je tematika bila kriza subjekta, a glavna je gošća-predavačica bila Judith Butler čiji je tekst objavljen u ovome bloku. Treći je blok *Teatar/film* koji započinje analizom Shakespearove drame *Macbeth* Nataše Govedić, a završava tekstem Danijele Merunke koja postavlja pitanje prikazivanja žena i ženskosti. U likovnome bloku objavljen je tekst likovne kritičarke Ileana Pintilie, nakon čega slijede recenzije, među kojima je i recenzija časopisa *Ženske infoteke Kruh i ruže*.

4.4.4. Godište 2001.

Godine 2001. izlazi dvobroj kojim započinje novi dizajn i format časopisa *Treća*. Fotografije su umetnute u tekst, fusnote su uokvirene i smještene u desni ili lijevi ugao, a naslovi su pozicionirani iznad teksta. Dvobroj obiluje tekstovima o temi tijela i to o političkim, kazališnim, književnim, postkolonijalnim, *cyber* i *queer* tijelima. *Politička tijela* kreću od teme ženskog tijela koje protestira i tako čini političke i etičke temelje feminizma (tekst Wendy Parkins), slijedi tema politike tijela u Srbiji (Žarana Papić), a Bojana Pejić piše o tijelu u komunizmu, a *Politička tijela* završavaju temom ženskog tijela u zatvoru. *Kazališna tijela* obuhvaćaju teme seksualnosti i spola u pornografiji i izvedbenim umjetnostima (Jill Dolan), tekstovi o plesu (Iva Nerina Gettina i Elizabeth Dempster) te studija Lade Čale Feldman o dramskom kodiranju ženske tjelesnosti. Nataša Govedić piše o prepoznavanju i prerusavanju izvedbenog tijela, a Emil Hrvatin bavi se kazališnom percepcijom i tijelima gledatelja. U cjelini *Književna tijela* piše se o vezi fikcionalnog lika i fikcionalnog tijela na primjeru Milana Kundera, čudovišnim tijelima u suvremenoj ženskoj književnosti što se može povezati i s temom Tamare Slišković koja piše o fenomenu *goropadnice*. O mizoginiji Miroslava Krležu na primjeru *Balada Petrice Kerempuha* piše Boris Beck. Posljednje tri cjeline odnose se na postkolonijalna, *queer* i *cyber* tijela. Broj završava esejem Romana Karlovića i recenzijama triju knjiga.

4.4.5. Godište 2002.

Sljedeće godine izlazi broj koji nastavlja s tematikom tijela, a ovaj je put riječ o filozofskim, maskulinim, likovnim tijelima, tijelima u medicinskom diskursu i hendikepirana

tijela, mitska i astralna, filmska te *cyber* tijela. U cjelini *Filozofska tijela* objavljen je prijevod iz knjige Elizabeth Grosz koji govori o preoblikovanju tijela, u ostala dva teksta se promišlja o strahu vlastitih tjelesnih granica te o znanstvenoistraživačkim tijelima. Sljedeća cjelina zaokupljena je problemom muškog tijela i prikazivanju istoga u medijima te kako muški umjetnici prikazuju muškost. *Likovna tijela* obuhvaćaju tekstove o ženskome tijelu i kako je ono prikazano u umjetničkim djelima. Nadalje, objašnjava se tijelo medicini te vizualizacija nevidljivog tijela o čemu piše Lisabeth Sachs. O performansu vještijeg tijela i općenito o astralnim tijelima piše Suzana Marjanić. Anabela Moutinho u bloku filmskih tijela piše o Hitchkovom prikazivanju ženskoga tijela, a Tamara Slišković uspoređuje književni i filmski *Portret jedne dame* Henryja Jamesa. Na kraju teorijskog dijela časopisa nalaze se dva prijevoda tekstova posvećenih *cyber* tijelima, nakon čega slijedi esej i recenzije.

Godine 2002. izlazi i drugi broj *Treće* koji se bavi problematikom feminističke etike i epistemologije. Prvi tematski blok posvećen je etici o čemu je objavljeno devet tekstova domaćih i stranih autora. Razmatraju se pitanja etike osobnosti, feminističke etike, etike odgovornosti s posebnim naglaskom na ekologije, etike društvenih istraživanja u svijetu komercijalne eksploatacije, a Hrvoje Jurić piše o etici kloniranja i reproduktivnim pravima. Drugi tematski blok obuhvaća tekstove o epistemologiji. Kristina Zaborski Čunović promišlja feminističkoj epistemologiji kao izazovu, Sanja Đurin nastoji opovrgnuti predrasude koje prate zanimanje konobarice, a Jasna Gržinić piše o spoznajnoj i etičkoj vrijednosti autobiografske proze *Vodnozeleno* Marise Madieri. Karolina Mjeda analizira pisanje pisama kao ženski jezik uspoređujući s romanom *Pamela* Samuela Richardsona i tim tekstom završava tematski blok nakon čega slijede uobičajene rubrike te *in memoriam* Johnu Rawlsu i antropologinji i feministkinji Žarani Papić.

4.4.6. Godište 2003.

Sljedeće godine izlazi dvobroj koji obiluje tekstovima, a bavi se trima temama: rodom, nacijom i pornografijom. Ta tri pojma „imaju jedno *zajedničko* poprište: ženska i muška tijela, na kojima je i pomoću kojih je – privatno i javno – ispisana aktualna ideologija“ (Govedić, 2003: 4). Prva je tema *Pornografija, erotika, eksplicitna seksualnost* o čemu je objavljeno devet tekstova. Jedan od tekstova (Linda LeMoncheck) govori o pornografskim radnicama i radnicima koji, prema mišljenju autorice, zaslužuju sindikalna prava, Linda Singer progovara o seksualnosti i logici kasnog kapitalizma, a Nadine Strossen o pozitivnim te potencijalno

edukativnim aspektima pornografskih slika. Aleksandar Štulhofer, Teo Matković i Marko Mraković opisuju profil dugogodišnjeg korisnika pornografije. Analizom dvaju pornografskih filmova Nataša Govedić završava ovu temu, nakon čega slijedi *Politički „eros“, rod i nacija*. U toj cjelini tekstovi se bave ženskim rodnim ulogama balkanskog kulturnog kruga, kontroli ženskoga tijela te uporabi erotike. Osim eseja i recenzije, objavljeno je poglavlje o feminizmu i vizualnoj umjetnosti u zemljama Istočne Europe.

4.4.7. Godište 2004.

Feminističko naličje medija tema je broja *Treće* koji izlazi 2004. godine. Objavljeni su tekstovi iz različitih područja feminističke kritike medija. Naomi Sakr prikazuje odnos žene u arapskim medijima, autorice Cavender, Bond-Maupin i Jurik konstrukciju ženskog roda u reality crime američkom TV programu, a Johnson & Swanson objašnjavaju ulogu medija u stvaranju ideologija majčinstva. O tome kako su žene prikazane u videoigrama piše Laura Fantone, a Ann Russo o informativnim medijima i njihovu odnosu prema nasilju kada se ono vrši nad lezbijkama i prostitutkama. Također, jedan od medija su i ženski časopisi koji služe za (prikriveno) oglašavanje pa autorica Jerca Legan postavlja pitanje je li žena čitateljica ili potrošačica.

Drugi broj *Treće* koji izlazi 2004. godine, a bavi se liminalnim zonama, odnosno pitanjem granica i to socijalnih, geografskih, rodnih, disciplinarnih i etičkih. Tematska cjelina liminalnih zona započinju tekstom Rutvice Andrijašević o trgovini ženama te nezakonitom boravku žena iz istočne Europe u Italiji, a rad Ivane Radačić nadovezuje se na problem granica međunarodnog kaznenog prava. M. Katherine Maeve iznosi podatke o nasilju nad ženama koje borave u zatvoru, dok Nenad Hrgetić upozorava na marketinšku manipulaciju ekologijom, politikom i etikom. Ostali se autori bave temom granice emocionalnog zajedništva kao feminističke političke strategije (Govedić, 2004: 6). Suzana Marjanić pripremila je podtemat u čast dvogodišnjice smrti Dunje Rihtman Auguštin. Časopis *Treća* uvodi novu rubriku *Na pragu feminizma* gdje urednica Jo Kempen predstavlja najuspješnije radove studentica u proteklom obrazovnom razdoblju. Broj završava recenzijama i podacima o autorima.

4.4.8. Godište 2005.

Dosad najopširniji broj *Treće* izlazi 2005. godine kao dvobroj. Tekstovi su podijeljeni u dvije tematske cjeline. Prva tematska cjelina bavi se feminističkim figurama svakodnevice i na tu je temu objavljeno šesnaest tekstova. Ines Prica razmatra u kojoj je mjeri hrvatska etnologija obilježena ženskim pismom, a Mirela Holy piše o ženama u hrvatskom reklamnom biznisu. Slavica Jakobović Fribec na primjeru Ivane Brlić Mažuranić pokazuje kako je to pisati unatoč kućanskim dužnostima koje žena mora obavljati, a Ivana Nerina Sibila piše autobiografsko svjedočanstvo o majčinstvu. Također, u ovome su broju objavljena svjedočanstva sefardskih žena, svakodnevni život u Kini prije i poslije revolucije te siromaštvo i rodno određena politika na Jamajci. Druga tematska cjelina posvećena je desetoj obljetnici Centra za ženske studije, a prikaz je jednodnevne svečanosti održane 13. veljače 2005. Tim povodom objavljena su izlaganja i diskusije održane u okviru međunarodnog simpozija *Ženski studiji: strast, utopija, kritika*. Na simpoziju su sudjelovale Biljana Kašić, Željka Jelavić, Juliet Mitchell, Jasmina Lukić, Nadežda Čačinovič, Kornelia Slavova, Iva Grgić, Nirman Moranjak-Bamburać, Nataša Govedić te Tihana Rubić. Tematski je blok popraćen fotografijama isječaka iz novina, naslovnice knjiga i naslovnica *Treće*.

4.4.9. Godište 2006.

Sljedeća dva broja bave se temom utopije i to prvenstveno feminističkom utopijom. U prvome broju Sally Alexander piše o problemu feminističke utopije 1920-ih, a Saskia Poldervaart prikazuje povijesni i suvremeni pregled utopije. Ostali se radovi također bave utopijom, ali ju razmatraju u drugim područjima, poput književnosti, sociologiji i znanstvenoj fantastici. Nakon tih radova, slijede ustaljene rubrike, a na kraju se nalaze upute suradnicama i suradnicima o tome kako pisati radove.

U drugome broju *Treće* nastavlja se s temom utopije, a otvara se tekstom Milje Špoljar koja prikazuje utopiju privatnosti u studentskome domu, za koji kaže da je riječ o nametnutom životnom okruženju. Nadalje, piše se o utopijskim aspektima *feng shui* filozofije, o obiteljskim fotografijama koje služe kao suveniri emocija, a Iva Nerina Sibila piše o plesu kao utopijskoj žudnji za zajedništvom, čime završava tematska cjelina.

4.4.10. Godište 2007.

Prvi broj koji izlazi 2007. godine posvećen je temi političke traume. Govedić u uvodniku naglašava da je čitav prostor bivše Jugoslavije duboko prožet ratnim nasiljem što rezultira traumama. O toj temi objavljeno je četiri teksta, a prvi od njih progovara o ženskim zatvorskim žrtvama unutar političkog sustava onodobne Jugoslavije. Njemačka autorica Michaela Schaeuble piše o (auto)biografskim pripovjednim oblicima u dokumentarnim filmovima o ratu u bivšoj Jugoslaviji, nakon čega slijedi tekst Jasmine Husanović i prijevod teksta Judith Butler.

Drugi se broj bavi strukturalnim nasiljem i pamćenjem, od nasilja u svakodnevnom životu do ženskih iskustava logora u Ravensbrücku i Auschwitzu. Ljiljana Filipović opisuje nasilje kao neprekinuto urušavanje subjekta, a Rada Borić prikazuje povijest jedne mizogine medijske kampanje.

4.4.11. Godište 2008.

O temi ekofeminizma pisalo se u četvrtom broju *Treće* iz 2000. godine, a ta se tema proteže i kroz prvi broj *Treće* 2008. godine. Ovaj broj zamišljen je kao autorski, analitički i aktivistički doprinos feminističkom sondiranju i zagovaranju zooetike (Govedić, Marjanić, 2008: 8). Marina Staničić piše o feminizmu i pravima životinja, a Mirela Holy se pita jesu li upravo žene glasnogovornice životinja. U tekstu Suzane Marjanić dolazi do izražaja stav kako je velik nedostatak ekofeminističkog angažmana nastao u otkrivanju zločina nad životinjama počinjenim u stočarskoj industriji. Ekofeminizam je relativno nov pojam u društvu, a svojim tekstovima autori doprinose zainteresiranosti tim fenomenom.

Sljedeći se broj bavi feminizmom u renesansi, prvenstveno u djelima koja su nastala u tome vremenskoj razdoblju. Lada Čale Feldman piše o feminizmu u engleskoj i francuskoj književnosti, Iva Radat o lezbijskoj žudnji u dvjema Shakespeareovim dramama *Na tri kralja* i *Kako vam se sviđa*, a sama urednica o *Hamletu*. Može se reći da su ovaj tematski blok obilježila razmišljanja o Shakespeareovim djelima.

4.4.12. Godište 2009.

U prvome broju 2009. godine donose se različiti stavovi prema majčinstvu, a Govedić naglašava da iz tematskog bloka nisu namjerno isključena očinska i *queer* iskustva, nego jednostavno takvi tekstovi nisu stigli uredništvu. Kornelija Kuvač-Levačić predstavlja trudnoću i porođaj kao motive hrvatskog ženskog fantastičnog pisma, a Marijana Hameršak bavi se knjigama o odgoju djece, takozvanim savjetnicima namijenjenima roditeljima. Zanimljiva je studija Milene Benini koja se bavi mjuziklom redateljice Phyllide Lloyd *Mamma Mia!*, a povezuje ga s tematikom broja. Nakon toga slijedi razgovor Suzane Marjanić sa Željkom Jelavić, a razgovarale se o majčinstvu i konvenciji za prava majki.

U čast Simone de Beauvoir objavljen je drugi broj *Treće* 2009. godine, budući da je 26. rujna 2008. godine u Zagrebu organiziran znanstveni skup povodom stogodišnjice rođenja francuske filozofkinje i feministkinje Simone de Beauvoir. Tekstovi objavljeni u ovome broju pokušali su prikazati De Beauvoir iz različitih aspekata. Primjerice, Eva Bahovec piše kako je feministkinja diskriminirana u filozofskim antologijama, Svetlana Slapšek o važnosti poglavlja o antičkim ženama u Drugom spolu, dok se Maja Solar bavi odnosom feminizma u djelu De Beauvoir. Vrlo je važno svjedočanstvo Christine Delphy koja progovara o otporu koji je Simone de Beauvoir izazivala u Francuskoj. Jedna od recenzija također je posvećena njezinu djelu.

4.4.13. Godište 2010.

O stvaralačkim dozvolama piše se u prvome broju 2010. godine, a prije svega odnosi se na kreativnost, ženski, feministički i antifeminini performans o čemu piše Suzana Marjanić. Nataša Govedić se pita koliko kreativnosti se može podnijeti, Milena Benini progovara o stvaralačkim i političkim dozvolama, o čemu je objavljeno i svjedočanstvo Mire Bogdanović koja opisuje život u dvije kulture: nizozemskoj i zapadnobalkanskoj.

Tema ženske boli i općenito iskustva boli obilježava drugi broj *Treće*. Renata Jambrešić Kirin i Jasna Lukić bave se naracijom boli kod ženskih autora, s posebnim naglaskom na stvaralaštvo Daše Drndić. O bolnom iskustvu i odrastanju palestinske djece pod izraelske djece svjedoči Anđelka Rudić, a Mirjana Adamović razmatra sociološke aspekte boli na primjeru estetske operacije grudi. Urednica broja vodila je razgovor s Ivom Nerinom Sibilom, koja je tijekom pripreme ovoga broja pretrpjela bolnu fizičku ozljedu pa je na

izravan način svjedočila iskustvu boli. Feministkinja Jasenka Kodrnja u međuvremenu je prestala disati i pisati (Govedić, 2010: 6) pa je *In memoriam* posvećen upravo njoj.

4.4.14. Godište 2011.

Sljedeći broj obilježava promjena urednice na čije mjesto dolazi Iva Grgić Marović. U uvodniku urednica ne piše o svome dolasku već o tematici broja koji je nastao na temelju izlaganja održanih na skupu 2010. godine u povodu petnaeste godišnjice Centra za ženske studije. Skup nosi ime *Feminizam poslije utopije*, a pod tim nazivom objavljen je ovaj broj *Treće*. Objavljeni tekstovi sažimaju stavove i mišljenja iznesena na skupu. Biljana Kašić piše o postfeminističkim invazijama na feminističke obzore, a rodnom teorijom Gayle Rubin i suvremenim feminizmom bavi se Vjolica Krasniqi. Jasmina Lukić progovara o aktivističkom savezništvu žena s područja bivše Jugoslavije, a Nadežda Čaćinović u svome eseju piše o velikim narativima feminizma.

Posljednji broj *Treće* bavi se kulturom otpora kao važnom temom feminističkog promišljanja. Aktualnost otpora primjećuje se u radu Andree Milat koja piše o pobuni radnica Kamenskog i na koji se način oduprijeti kapitalizmu, a Yvonne Deutsch donosi razmišljanja okupatorice koja pruža otpor. U eseju Katy Deepwell odgovara na pitanje može li časopis djelovati kao čin otpora. U ovome broju ponovno se pojavljuju bilješke o autoricama i autoru.

5. Sličnosti i razlike časopisa *Kruh i ruže* i *Treće*

Časopisi *Kruh i ruže* i *Treća* feministički su časopisi koji svoje početke bilježe u devedesetim godinama prošloga stoljeća. Između ta dva časopisa postoje neke sličnosti, ali i razlike. Jedna od sličnosti nazivi su časopisa koji potječu iz feminističke povijesti, a odnose se na borbu žena. Neke od rubrika su im zajedničke, a jedna od njih su *Recenzije*, odnosno *Prikazi* u kojima se predstavljaju knjige kojima su autorice žene ili se bave poviješću žena, odnosno nekom ženskom temom. Tekstovi su pisani sa ženskog stajališta o raznim temama u kojima se većinom dotaknu i odnosom žena pa čak i kad su to tekstovi koje potpisuju muški autori.

Razlike između dva časopisa vide se već u samom kontinuitetu izlaženja brojeva. *Kruh i ruže* nemaju kontinuitet pa tako jedne godine izađe četiri broja, a neke godine samo jedan broj, dok *Treća* izlazi redovito dva puta godišnje. *Treća* je opsegom puno veća od *Kruha i ruža*.

Na kraju *Kruha i ruža* nalazi se kalendar i vijesti o događanjima na hrvatskoj i svjetskoj feminističkoj sceni, što u *Trećoj* ne postoji.

Svaki broj *Treće* počinje uvodnom riječi urednice koja najavljuje temu broja i autore te na koji je način tema obrađena, a u *Kruhu i ružama* uvodnici su pisani većinom prije ili poslije političkih izbora u kojima se razmatra o zastupljenosti žena u izborima te jesu li izbori bili pogodni za ženska prava ili nisu.

Teme koje se pojavljuju u brojevima većinom su različite. *Kruh i ruže* bave se temama poput borba za ženska prava, rodna ravnopravnost, žene u politici, žene na tržištu rada, a *Treća* ženskim tijelima, ženskim identitetu, feminizmom u renesansi i slično. Ipak neke se teme podudaraju u oba časopisa, a to su ekofeminizam, ženska seksualnost, nasilje nad ženama te književno stvaralaštvo žena.

6. Uređivačka politika

Časopisi *Kruh i ruže* i *Treća* imaju zajednički cilj – dati ženama priliku da se ostvare, zatim afirmirati ženske spoznaje i teorijska dostignuća te iskustva kao polazišta za razvoj teorija za žene i o ženama. Stavljaju naglasak na patos jer žele čitateljicama pružiti informacije o ženskim aktivnostima, u Hrvatskoj i izvan nje, ali i o temama poput ravnopravnosti spolova, raznim feminizmima, znanstvenicama i slično.

U prvome broju *Kruha i ruža* glavna se urednica izravno obraća čitateljicama i to riječima *Drage (draže i najdraže) prijateljice* u kojima je izražena iskrena bliskost i naklonost prema njima. Upravo se to i provlači kroz brojeve časopisa devedesetih godina – bliskost i povjerenje. Naime, devedesete su ratne godine u Hrvatskoj pa si žene pomažu na sve načine, a jedan od njih je i razmjena informacija putem časopisa koji je namijenjen samo ženama kako bi si pružile podršku i potporu. Izravno obraćanje čitateljicama izražava se u uvodnicima koji nisu redovito pisani već samo onda kada urednica ima za tim potrebu. U njima dolazi do izražaja njezin stav, koji je ujedno i stav uredništva, o pojedinim događajima, najčešće političkim.

U uvodniku časopisa *Treća* nema izravnog obraćanja, već se izražava cilj i namjena pokretanja časopisa. Njime se želi ohrabriti i podržati žene da se piše o ženskim temama iz feminističkih perspektiva. Daje im se prostor za rasprave, istraživanje i izražavanje mišljenja. U uvodniku riječ *Treća* svaki puta kada je navedena napisana je velikim tiskanim slovima čime se želi naglasiti važnost časopisa i njegove uloge u društvu. U brojevima koji slijede nema dodatnog naglašavanja imena.

Tekstovi u časopisima upućivani su prvenstveno ženama jer se obrađuju ženske teme, ali čak i kada nisu takve teme, sve je pisano iz ženske perspektive. Na taj se način ženama daje mogućnost da se kreativno i stvaralački izraze, ali im se pružaju i sve informacije o raznim znanstvenim skupovima, događanjima, udrugama. U samim počecima tekstovi su pisani novinsko-publicističkim stilom, a zatim znanstvenim funkcionalnim stilom budući da se objavljuju izvorni znanstveni i istraživački radovi u kojima se autorice pridržavaju zadanih normi.

Iako su ovo prvenstveno ženski časopisi, svoj su doprinos dali i muški autori koji nisu toliko zastupljeni u odnosu na ženske autore. U časopisu *Kruh i ruže* prvi tekst koji potpisuje muški autor pojavljuje se tek u devetom broju u kojem se promišlja o temi feminizma. Vjeran

Katunarić dao je svoje viđenje feminizma te što feminizam za njega znači, a definira ga kao modernu ideologiju emancipacije žena. Nakon toga, slijedi učestalije sudjelovanje muških autora gdje se pojavljuju ili kao suradnici ili kao autori tekstova. U *Trećoj* prvi se tekst muškoga autora pojavljuje u drugom broju 2000. godine, kada je objavljen tekst o ekofeminizmu koji potpisuje američki filozof Michael E. Zimmerman. U tekstovima koji slijede, muški autori daju svoje viđenje o određenoj temi, ali ne iz perspektive muškarca već iz perspektive znanstvenika, filozofa i slično.

Najzastupljenije teme u časopisu *Kruh i ruže* jesu žene i politika, ženska prava te ravnopravnost spolova. Razlog tomu leži u činjenici da su žene u Hrvatskoj još uvijek neravnopravno zastupljene u političkom životu iako se svakodnevno radi na tome. Ženska prava dio su ljudske osobe o čemu svoje viđenje daju mnoge autorice kao i to kako ih ostvariti. *Treća* se bavi raznim temama, od prava žena do ženskog književnog stvaralaštva. Autori u oba časopisa kroz svoje tekstove djeluju aktivistički jer zagovaraju feminističke ideje, ali i teorijski jer šire feminističke teorije.

7. Zaključak

Feministički su časopisi odigrali veliku ulogu u povijesti feminizma u Hrvatskoj. Žene su kroz časopise dobile mogućnost da budu obaviještene o političkim i društvenim događanjima u Hrvatskoj, ali i u svijetu. Osim toga, časopisi za žene bavili su se, a i dalje se bave, pitanjima o ženskim ljudskim pravima, prenose aktualne feminističke teorije, ali i oblikuju žensku spisateljsku scenu. Dva su takva časopisa u Hrvatskoj – *Kruh i ruže* i *Treća*. Oba su nastala devedesetih godina prošloga stoljeća.

Časopis *Kruh i ruže* pokrenut je 1993. kao projekt Ženske infoteke, prvenstveno kako bi svim zainteresiranim ženama omogućio informacije o ženskim aktivnostima, u Hrvatskoj, ali i izvan granica domovine.

Prvi broj časopisa *Treća* izlazi 1998. godine u izdanju Centra za ženske studije. Časopisom *Treća* želi se ohrabriti i podržati žene da pišu o ženskim/muškim temama, iz feminističkih perspektiva. Naglašava se da *Treća* jest ženski časopis, ali nije isključiv već je otvoren za suradnju svima.

Tijekom godina, u oba su časopisa bile obrađivane mnoge teme, od ženskog književnog i filmskog stvaralaštva do ženske aktivnosti u politici. O svakoj je temi objavljeno više radova koje potpisuju domaće, ali i strane autorice. Uređivačka politika želi dati ženama priliku da se ostvare te afirmiraju ženske spoznaje, a naglasak se stavlja na čitateljice jer su upravo za njih pisani tekstovi.

8. Literatura

Časopisi

Kruh i ruže, 0. br., jesen 1993, str. 52, uredila: Aida Bagić

Kruh i ruže, 1. br., proljeće 1994, str. 52, uredila: Aida Bagić

Kruh i ruže, 2. br., ljeto/jesen 1994, str. 62, uredile: Đurđa Knežević i Andrea Špehar

Kruh i ruže, 3. br., zima/proljeće 1995, str. 43, uredile: Đurđa Knežević, Biljana Kašić, Anamarija Starčević-Štambuk

Kruh i ruže, 4. br., proljeće/ljeto, str. 64, 1995, uredila: Ljiljana Mikulčić

Kruh i ruže, dvobroj 5/6, jesen 1995/proljeće 1996, str. 84, uredile: Đurđa Knežević i Rada Iveković

Kruh i ruže, broj 7, proljeće 1997, str. 56, uredile: Đurđa Knežević, Koraljka Dilić, Sunčica Damjanović

Kruh i ruže, broj 8, jesen 1997, str. 74, uredila: Smiljana Leinert Novosel

Kruh i ruže, broj 9, ljeto 1998, str. 82, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, uredništvo: Nadežda Čačinović, Lora Dragić, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Smiljana Leinert Novosel, Vivijana Radman

Kruh i ruže, broj 10, zima 1999, str. 66, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršna urednica: Maja Dubljević, urednica ovog broja: Andrea Feldman, uredništvo: Nadežda Čačinović, Lora Dragić, Andrea Feldman, Smiljana Leinert Novosel, Vivijana Radman

Kruh i ruže, broj 11, proljeće/ljeto 1999, str. 98, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršna urednica: Maja Dubljević, uredništvo: Nadežda Čačinović, Lora Dragić, Andrea Feldman, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Vivijana Radman

Kruh i ruže, broj 12, jesen 1999, str. 113, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršna urednica: Maja Dubljević, urednica ovog broja: Vivijana Radman, uredništvo: Nadežda Čačinović, Lora Dragić, Andrea Feldman, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Vivijana Radman

Kruh i ruže, broj 13, ljeto 2000, str. 97, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršne urednice: Maja Dubljević, Koraljka Dilić, uredništvo: Nadežda Čačinović, Lora Dragić, Andrea Feldman, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Vivijana Radman

Kruh i ruže, broj 14, (nema godine izdanja), str. 97, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršna urednica: Koraljka Dilić, urednica broja: Andrea Feldman, uredništvo:

Nadežda Čačinovič, Koraljka Dilić, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Vivijana Radman

Kruh i ruže, broj 15, (nema godine izdanja), str. 65, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršna urednica: Koraljka Dilić, urednica broja: Ljiljana Filipović, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Koraljka Dilić, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Vivijana Radman

Kruh i ruže, broj 16, jesen/zima 2001, str. 49, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršna urednica: Maja Dubljević, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Koraljka Dilić, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljčić-Samaržija

Kruh i ruže, broj 17, zima 2002, str. 81, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršna urednica: Maja Dubljević, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Koraljka Dilić, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljčić-Samaržija

Kruh i ruže, broj 18, proljeće/ljeto 2002, str. 67, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršna urednica: Maja Dubljević, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Koraljka Dilić, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljčić-Samaržija

Kruh i ruže, broj 19, str. 65, proljeće 2003, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršne urednice: Ines Trkulja, Maja Dubljević, Koraljka Dilić, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Koraljka Dilić, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljčić-Samaržija, Ines Trkulja

Kruh i ruže, broj 20, proljeće 2003, str. 49, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršne urednice: Ines Trkulja, Koraljka Dilić, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Koraljka Dilić, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljčić-Samaržija, Ines Trkulja

Kruh i ruže, broj 21, jesen 2003, str. 64, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršna urednica: Ines Trkulja, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Koraljka Dilić, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljčić-Samaržija, Ines Trkulja

Kruh i ruže, broj 22, zima 2003, str. 64, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršna urednica: Ines Trkulja, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Koraljka Dilić, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljčić-Samaržija, Ines Trkulja

Kruh i ruže, broj 23, proljeće 2004, str. 56, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, izvršna urednica: Ines Trkulja, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Koraljka Dilić, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljic-Samaržija, Ines Trkulja

Kruh i ruže, broj 24, ljeto 2004, str. 63, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Koraljka Dilić, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljic-Samaržija, Ines Trkulja

Kruh i ruže, broj 25, 2004, str. 64, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljic-Samaržija

Kruh i ruže, broj 26, proljeće 2005, str. 88, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, urednica broja: Ines Jemrić, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljic-Samaržija

Kruh i ruže, broj 27, 2005, str. 56, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Ines Jemrić, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljic-Samaržija

Kruh i ruže, broj 28, 2005, str. 72, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Ines Jemrić, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljic-Samaržija

Kruh i ruže, broj 29, 2005, str. 64, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Ines Jemrić, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljic-Samaržija

Kruh i ruže, broj 30, 2006, str. 64, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, tehnička urednica: Nina Krajačić, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Ines Jemrić, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljic-Samaržija

Kruh i ruže, broj 31, 2006, str. 64, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, tehnička urednica: Nataša Pršir, uredništvo: Nadežda Čačinovič, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Ines Jemrić, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljic-Samaržija

Kruh i ruže, broj 32, 2007, str. 64, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, tehnička urednica: Nataša Pršir, uredništvo: Nadežda Čačinović, Maja Dubljević, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Ines Jemrić, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Gordana Obradović-Dragišić, Snježana Prljic-Samaržija

Kruh i ruže, broj 33, 2007, str. 72, glavna i odgovorna urednica: Đurđa Knežević, tehnička urednica: Karla Horvat Crnogaj, uredništvo: Nadežda Čačinović, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Snježana Prljic-Samaržija

Kruh i ruže, broj 34, 2008, str. 56, glavna i odgovorna urednica: Darija Marić, tehnička urednica: Nataša Pršir, savjet: Nadežda Čačinović, Andrea Feldman, Ljiljana Filipović, Đurđa Knežević, Smiljana Leinert Novosel, Snježana Prljic-Samaržija

Treća, br. 1, vol. 1, 1998, str. 144, glavna i odgovorna urednica: Željka Jelavić, urednica broja: Tea Škokić, uredništvo: Rada Borić, Nadežda Čačinović, Iva Nerina Gattin, Sanja Iveković, Biljana Kašić, Ljiljana Kolečnik, Nela Pamuković, Maja Uzelac, naklada: 300

Treća, br. 2, vol. 1, 1999, str. 140, glavna i odgovorna urednica: Željka Jelavić, urednica broja: Tea Škokić, uredništvo: Rada Borić, Nadežda Čačinović, Iva Nerina Gattin, Sanja Iveković, Biljana Kašić, Ljiljana Kolečnik, Nela Pamuković, Maja Uzelac, naklada: 300

Treća, br. 1, vol. 2, 2000, str. 142, glavna i odgovorna urednica: Željka Jelavić, urednica broja: Biljana Kašić, uredništvo: Aida Bađić, Rada Borić, Iva Nerina Gattin, Biljana Kašić, Ljiljana Kolečnik, Karmen Ratković, Tea Škokić, urednica likovnog bloka: Ljiljana Kolečnik, naklada: 500

Treća, br. 2, vol. 2, 2000, str. 187, glavna i odgovorna urednica: Željka Jelavić, urednica broja: Karmen Ratković, uredništvo: Aida Bađić, Rada Borić, Iva Nerina Gattin, Biljana Kašić, Ljiljana Kolečnik, Karmen Ratković, Tea Škokić, urednica likovnog bloka: Ljiljana Kolečnik, naklada: 500

Treća, broj 1-2, vol III, 2001, str. 415, glavne urednice: Nataša Govedić i Željka Jelavić, uredništvo: Ljiljana Kolečnik, Rosana Ratković, Željka Vukajlović, naklada: 500

Treća, broj 1, vol. IV, 2002, str. 332, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Željka Jelavić, Ljiljana Kolečnik, Rosana Ratković, Željka Vukajlović, naklada: 500

Treća, broj 2, vol. IV, 2002, str. 296, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Željka Jelavić, Ljiljana Kolečnik, Rosana Ratković, Željka Vukajlović, naklada: 500

Treća, broj 1-2, vol. V, 2003, str. 320, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Željka Jelavić, Jo Kempen, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, Iva Radat, Mima Simić, naklada: 500

Treća, br. 1, vol. VI, 2004, str. 296, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Željka Jelavić, Jo Kempen, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, Iva Radat, Mima Simić, naklada: 500

Treća, br. 2, vol. VI, 2004, str. 324, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Željka Jelavić, Jo Kempen, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, Iva Radat, Mima Simić, Rosana Ratkovčić, naklada: 500

Treća, br. 1-2, vol. VII, 2005, str. 536, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Željka Jelavić, Jo Kempen, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, Rosana Ratkovčić, naklada: 300

Treća, br. 1, vol. VIII, 2006, str. 128, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Renata Jambrešić Kirin, Jo Kempen, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, Rosana Ratkovčić, naklada: 300

Treća, br. 2, vol. VIII, 2006, str. 176, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Renata Jambrešić Kirin, Jo Kempen, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, Rosana Ratkovčić, naklada: 300

Treća, br. 1, vol. IX, 2007, str. 136, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Renata Jambrešić Kirin, Jo Kempen, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, Rosana Ratkovčić, naklada: 300

Treća, br. 2, vol. IX, 2007, str. 112, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Renata Jambrešić Kirin, Jo Kempen, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, naklada: 300

Treća, br. 1, vol. X, 2008, str. 176, glavna urednica: Nataša Govedić, urednica broja: Suzana Marjanić, uredništvo: Biljana Kašić, Renata Jambrešić Kirin, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, naklada: 300

Treća, br. 2, vol. X, 2008, str. 128, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Biljana Kašić, Renata Jambrešić Kirin, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, naklada: 300

Treća, br. 1, vol. XI, 2009, str. 120, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Renata Jambrešić Kirin, Biljana Kašić, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, naklada: 300

Treća, br. 2, vol. XI, 2009, str. 103, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Renata Jambrešić Kirin, Biljana Kašić, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, naklada: 200

Treća, br. 1, vol. XII, 2010, str. 96, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Biljana Kašić, Renata Jambrešić Kirin, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, naklada: 200

Treća, br. 2, vol. XII, 2010, str. 144, glavna urednica: Nataša Govedić, uredništvo: Biljana Kašić, Renata Jambrešić Kirin, Suzana Marjanić, Sandra Prlenda, naklada: 200

Treća, br. 1, vol. XII, 2011, str. 96, glavna urednica: Nataša Govedić, urednica broja: Iva Grgić Maroević, uredništvo: Biljana Kašić, Renata Jambrešić Kirin, Suzana Marjanić, Suzana Prlenda, naklada: 200

Treća, br. 2, vol. XII, 2011, str. 143, glavna urednica: Nataša Govedić, urednica broja: Biljana Kašić, uredništvo: Biljana Kašić, Renata Jambrešić Kirin, Suzana Marjanić, Suzana Prlenda, naklada: 200

Ostala literatura

- Anić, Vladimir, 2007., *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber d.o.o., Zagreb
- Feldman, Andrea, 2001., „Ženska povijest – povijest roda“, *Kruh i ruže*, br. 15, str. 3
- Feldman, Andrea, 2004., „Proričući gladnu godinu: žene i ideologija jugoslavenstva (1918.-1939.)“, u: *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, Ženska infoteka, Zagreb
- Genov, Bojana, 1998., „Feministička načela nisu propisana dogmama“, *Kruh i ruže*, br. 9, str. 4-6
- Govedić, Nataša, 2003., „Uvodni ležaji i počivališta: rod, nacija, pornografija“, *Treća*, br. 1-2, vol. V, str. 4-7
- Govedić, Nataša, 2004., „Na graničnim prijelazima“, *Treća*, br. 2, vol. VI, str. 4-7
- Govedić, Nataša, Marjanić, Suzana, 2008., „Prvo lice životinjske jedinke“, *Treća*, br. 1, vol. X, str. 5-9
- Govedić, Nataša, 2010., „Posveta broja i (o)bol stvarnog iskustva“, *Treća*, br. 2, vol. XII, str. 5-7
- Jakobović Fribec, Slavica, 2007., „Zazorno tijelo, feministički korpus; Žensko pisanje, ginokritika i feminizam u Hrvatskoj“, u: *Nužnost feminističke teorije i prakse: kategorički feminizam*, Centar za ženske studije, Zagreb
- Jambrešić Kirin, Renata, 2008., *Dom i svijet*, Centar za ženske studije, Zagreb.
- Jelavić, Željka, 2007., „Feminističko obrazovanje: moć promjene?“, u: *Nužnost feminističke teorije i prakse: kategorički feminizam*, Centar za ženske studije, Zagreb
- Jelavić Željka, 1998., „Uvodnik“, *Treća*, br. 1, vol. 1, str. 5
- Jurić, Marko, 2004., *Feminizam u Hrvatskoj: zablude i obmane*, Dan, Zagreb
- Kašić, Biljana, 2000., „Uvodna bilješka“, *Treća*, br. 1, vol. 2, str. 3-5.
- Katunarić, Vjeran, 1998., „Nisam feminist niti to namjeravam biti“, *Kruh i ruže*, br. 9, str. 33-35
- Kesić, Vesna, 1998., „Feminizam je za mene apsolutno angažman“, *Kruh i ruže*, br. 9, str. 14-17
- Knežević, Đurđa, 1997., „Muški programi za ženske probleme“, *Kruh i ruže*, br. 8, str. 4-7
- Knežević, Đurđa, 1998., „Uvodnik“, *Kruh i ruže*, br. 9, str. 2
- Knežević, Đurđa, 1999., „20&10“, *Kruh i ruže*, br. 10, str. 2

Knežević, Đurđa, 2004., „Kraj ili novi početak? Feminizam od šezdesetih do danas u Jugoslaviji/Hrvatskoj“, u: *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, Ženska infoteka, Zagreb

Pateman, Carole, 1994., „Feminizam i demokracija“, *Kruh i ruže*, br. 1, str. 17-25

Sklevicky, Lydia, 1996., *Konji, žene, ratovi*, Druga, Zagreb.

Šilović-Karić, Danja, 2004., „Domaće ognjište – prvi ženski list u Hrvatskoj“, u: *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, Ženska infoteka, Zagreb

Literatura s mrežnih stranica

Đurić, Dubravka, 2011., „Feministički i ženski časopisi u postjugoslovenskim kulturama“, u: Profemina, leto/jesen, str. 263-282., dostupno na: http://pro-femina.eu/ProFemina-sadržaj-specijalni-broj-2-leto-jesen-2011-files/Dubravka%20Juric_FEMINISTICKI%20I%20ZENSKI%20CASOPISI%20U%20POSTJUGOSLOVENSKIM%20KULTURAMA.pdf (7. lipnja 2012., 15:25h)

Sablić Tomić, Helena, *Prostori suvremene ženske proze*, dostupno na: http://www.hrvatskiplus.org/index.php?option=com_content&view=article&id=459:sablic-prostori&catid=36:citanje-proze&Itemid=70 (7. lipnja 2012., 19:30h)

Zlatar, Andrea, *Predfeminizam, feminizam i postfeminizam u hrvatskoj književnosti*, dostupno na: http://www.hrvatskiplus.org/index.php?option=com_content&view=article&id=54%3Aazlata-r-predfeminizam&catid=35%3Aaraprave-koncepti&Itemid=55 (8. lipnja 2012., 12:45h)

http://hr.wikipedia.org/wiki/Periodi%C4%8Dne_publicacije (8. lipnja 2012., 13:30h)

<http://hr.wikipedia.org/wiki/Queer> (8. lipnja 2012., 13:40h)